

Sámis

NUVTTÁ

Sámi čálakultuvrralaš áigečála ■ Nr. 37–38 Geassemánnu 2023

SÁMI AKADEMIHKÁRAT

1600-LOGUS

HÅKAN RYDING

•

GO CEAKKOAIIVI
GÁRTTAI SEAHKOAIVIN
JA LUOHTTOJÁVRI
BAIKAJÁVRIN

ARDIS RONTE

•

UNJÁRGA LODDE
ELDORADO

JORUNN EIKJOK

•

ELLOS EATNU:
FILBMA MII DEAIVVAI
ÁIGGI VUOIŃJA

HARALD GASKI

•

GAŽALDAT GEAHČĆIS,
VÁSTÁDUS EATNAMIS

SIRI GASKI

•

DEANULUOSSA –
DEANUČÁZÁDAGA
ÁLBMOGA LUOÐULÁHJI-
LUONDDULÁHJI

AAGE SOLBAKK

SÁMIS Nr. 37–38

NJUNUŠČALUS

- 3** Dearvuođat doaimmahusas
HARALD GASKI, JOHN T. SOLBAKK
- 4** Sámi akademihkárat 1600-logus
HÅKAN RYDING
- 12** Go Ceakkoaivi gárttai Seahkoainvin ja Luohhtojávri Baikajávrin
ARDIS RONTE
- 16** Báikenamat Deatnogáttis
JOHN T. SOLBAKK
- 22** Unjárga lodde eldorado
JORUNN EIKJOK
- 29** Sámi čábbodatoahppu
HARALD GASKI
- 34** Lars Levi Læstadius – julevsámegiel tjálle – julevsámegiel čállin
HÅKAN RYDING
- 40** Ellos eatnu: Filbma mii deaivá áiggi vuoinjä
HARALD GASKI
- 46** Gažaldat geahčis, vástádus eatnamis
SIRI GASKI
- 50** Áillohaš Japánis
JUNICHIRO OKURA JA HARALD GASKI
- 56** Joséphine Bacon ja innu poesiija
GUILLAUME GIBERT
- 62** Árbevieru fágagiella – girje-presentašuvdna čáhcegátte sámiid árbevieruin
SIRI GASKI
- 66** Deanuluossa – Deanučázádaga álbmoga luoduláhji-luondduláhji
AAGE SOLBAKK
- 70** Čábbát hállama máhttu
AIMO AIKIO

Dearvuodat doaimmahusas

SÁMIS-BLÁÐÐI ŠADDÁ DIGITÁLAN DAHJE DÁIDÁ HEAITTIHUVVOT

SÁMI FÁGAGIRJJÁLAŠ ČÁLLIID ja jorgaleaddji searvi (SFS) ásahii Sámis magasiinna dan dihtii go Sámis váillui čálalaš gaskaoapmi man bokte ságastallat fágagirjjálaš fáttáid. Jurdda lei geavahit bláði miellahttoáššiid suokkardallat ja viidát bovdet olbmuid searvat prošektii maid SFS dalle gohčodii "Loktet ja ovdidit sámi čálakultuvrra".

OLLES VIIDDIS SÁMIS leat vissásit eatnat čálakultuvrra berošteaddjit, muhto ii leamaš álo nu álki sin oažzut searvat cállin. Doaimmahus johtilit gávnahii duohtan dajaldaga ahte "sápmelaš lea eanet hállái go čállái," muhto eat mii dan dihtii gal leat vuollánan. Doaimmahus ii leat ráhkadan makkárge listtu ahte galle čálli oktiibuot leat almmuhan artihkkaliid Sámis-magasiinna bokte, muhto oalle mánggas sii gal leat. Miehtá Sámi. Ja vel viidát, go eará riikkain ge gávdnojít olbmot geat sihke lohket sámegiela ja čállit sámegillii.

SÁMEGIELLA HAN II leat dušše davvisámegiella, de vaikko sihke SFS ja Sámis-magasiinna válđo doaibmagiella leamaš davvisámegiella, de mii lea jeavd-dálaččat almmuhan čállosiid maiddá julev- ja máttasámegillii ge. Dat lei ge Sámedikki eaktu go juolludii binnáš ruhtadoarjaga Sámisi ahte galgá maiddá almmuhit čállosiid julev- ja máttasámegillii.

SÁMEDIGGI II ORO goassige leat albma láhkai ráhkásmuvvan Sámis-magasiidnii. Doarjja áigečállagii ii loktanán dan golmmačuohteduháhis maid Sámediggi attii go vuos mieđai juolludišgoahtit doarjaga, vaikko doaimmahus ja SFS ledje ovddidan plána mo doaibma lei jurddáuvvon viidut, ja jus ruđat livččii lassánan, de galggai magasiidna fidnet sihke fásta-bálkáhuvvon doaimmaheaddji ja ilbmat dávjjit. Nu ii goassige geavvan, de guokte nummira jahkái lea masa ruhta lea doallan, go vel rehkenastá mielde dan doarjaga maid Sámis-magasiidna lea ožzon Fágagirjjálaš foanddas.

ORRU GÁRTAMIN MENDDO lossadin doaimmahit Sámis-magasiinna seammá vugiin go dássázii go eat leat beassan virgádit doaimmaheaddji oassevirggis. Juohke nummir leamaš álo hoahppu-bargu masa čohkkestit searaid vai fágagirjjálaš goaikkanas deavašii dan muddui ahte goaikkha. Mii leat dan veadján dahkat dássázii, muhto go min eiseválddiin ii oro dáhhttú nannet sámi čálakultuvrra, de Sámis dáidá searvat beakkánebbo sámi almmuhusaid gaskii historjjás mat eai ge bistán eará go vissis áiggi. Ii leat eará go Nuorttanaste mii joatká. Muhto dat lea ge osku-čála, ja osku mii diehtit lea nannoset go mihkki ge eará – dat sáhttá sirdit váriid! Sámis-magasiidna ii áigon gal sirdit makkár ge váriid, dušše čatnat oktii čálli sámi álbumoga, beakkán ČSV-vuoinjnas: Čállit Sámegiela Viššalit!

John T. Solbakk Harald Gaski

Sámi čálakultuvrralaš áigečála, man ČálliidLágádus almmuhu Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiid searvi (SFS) ovddas.

Dán nummira doaimmahus
Harald Gaski
John T. Solbakk

Ruhtadeaddjit
Norgga Sámediggi, ČálliidLágádus ja SFS.

Sámis artihkkaliid ja govaid ii oaččo almmuheaddji, čálli dahje govvi-deaddji lobi haga almmuhit.

Gráfalaš bargu
Studio Borga, Ohcejohka/Utsjoki

Olggošgovat
Antero Hein, John T. Solbakk

Deaddilan
Waasa Graphics Oy, Vaasa

Sámis lea nuvttá. Dan sáhttá maiddá dingot almmuheaddji neahttagirjegávppi bokte.

www.lagadus.org

Sámis artihkkaliid sáhttá maiddái lohkat dás

www.samifaga.org

Sámi akademihkárat 1600-logus

Mii dávjá lohkat historjá maŋotbaðaid ja jurddašit ahte málbmi lea daðistaga šaddan buoret ja buoret. Go mii diehitit mo stuorraservodat meannudii sámi veahádaga ja ovttaskas sámiid 100 jagi dás ovdal, mii jurddašit ahte lea vissásit leamaš ain bahát sámiide 1800-logu álggus, ja hui ollu bahát 1700-logu álggus, jnv. Lea álki gáddit nu, go ovddeš sápmelaččat geain ledje deatalaš funkšuvnnat servodagain, leat leamaš vajálduvvan historjjá-dutkamis ja sii leat danin šaddan goasii oalát oaidnemeahttumat dutkamis. Muhto historjá ii leat nu njuolggaduslaš. Sápmelaččaid vejolašvuodat leat varieren sihke áigodagas áigodahkii ja iešguđetlágán guvlluid gaskkas. Ja sii eai dušše leat eallán ja bargan dálá Sámis. Ollugat aitto barge fámu guovddážis, nu go omd. oaivegávpogiin. Arkeologa Jonas M. Nordin lea čájehan dan. Son lea ozadan sápmelaččaid giehtačállosiin gávpotarkiivvas ja eará gálduin Stockholmmas, ja ee. gávdnan sámi mearraoffiseareaid 1600-logus das, ja ahte dan áiggis mánja sápmelačča barge Ruota oaivegávpogis bálván, jogo adelbearrašiin dahje boargáriid luhtte. Eará sápmelaččat ráhkadedje ja vuvde duoji, gorro gistiid, jáhkaid ja nábogiid (*guolgagahpiriid*) ruottelaš soahtevehkii, dahje reainnidedje gonagaslaš ealu Djurgårdenis.

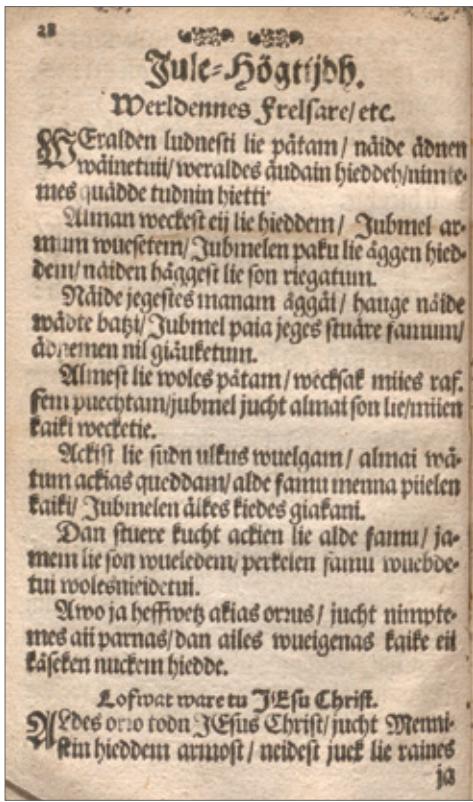
Guovlluin stuorra sámi veahádagaguin (namalassii dálá Sámis) ledje 1600-logus sámi leansmánnit (*politijiat*) ja sámi lávdeolbmát dubmemin báik-kálaš diggerivttiin. Ja de gávdnojedje árrat sápmelaččaid akademalaš skuvleju-miin. Eanas sis ledje báhpat, muhto okta leai jurista gii maiddái šattai leanaherrán. Dán artihkkalis ovdanbuvttán muhtin daid árra sámi akademihkáriin ja sin doaimmaid.

1. Juvnan Giertse (Gerhard Jonsson) ja Giertsen Juvna (Johan Gerhardsson)

Olbmot geat leat ožžon akademalaš skuvlejumi 1500-logus válde latiinnagiel namaid ja sii leat namahuvvon daiguin namaiguin dalloš gálduin. Sápmelačat geat leat studeren muhtin universitehtas maid geavahedje latiinnagiel namaid. Áramus dovddus sápmelaš gii váldii universitehtaeksámena gohčoduvvui omd. Gerhardus Jonae latiinnagillii, muhto báhppan de gohčoduvvui «Hearrá Gerdt». Eat dieđe goas son lei riegádan, muhto jáhkehahti birrasii 1550, eat ge dieđe gos son lei studeren, muhto várra Uppsála universitehtas. Jonas Nordin navdá ahte son lei riegádan Giertsjávries dalloš «Graana» vuovdesápmelaš čearus ja ahte su namma boaháttá báikenamas. Su sámi namma dasto livččii leat Juvnan Giertse. Báhpavihaamei manjel barggai vuos moadde jagi Stockhoalmmas gos earret eará lei ruottelaš gonagasa sárdneolmmái. Son gusto divšsui dan barggu buoragit, go jagi 1584 lei biddjon girkohearrán Syöldates/Skellefteås, okta buoremus báhpávirrggiin Davvi-Ruotas. Okta njunušbáhpain daláš Hiernesaande bis-magottis oassálasttii earret eará Uppsála čoahkkimis 1593 ja riikkabeivviin 1598 och 1607 (son nappo ii duše leat vuosttas sámi báhppa muhto maiddái vuosttas sámi riikkabeiveáirras). Miellagiddevaš čuvgehus lea ahte su boares eadni orui bearrašiannis Syöldate báhpagárdimis. Dat mearkkaša ahte mánát vis-sásit šadde sámegielagin. Okta su bártniin lei Johan/Juvna, ádjás gáibmi. Juvna lei máŋgaggeardán «vuosttas sápmelaš», nugo omd. vuosttas sápmelaš doavtergrádain, vuosttaš sápmelaš jurista, vuosttaš (ja áidna) ádelaston sápmelaš, vuosttaš (ja dássážii áidna) sápmelaš leanahearrá, jnv. Su ollislaš ruottelaš namma lei Johan Gerhardsson ja su sáme namma várra lei Giertsen Juvna.

1. Giertsen Juvnna / Graana Juhana ádellaš vearjogovva guosain (*graan boares ruotagillii*) bajimusas (www.adelsvapen.com).

Johan Gerhardsson / Giertsen Juvna (birrasii 1610–1679) studerii Uppsálas 1626–1635 ja dasto Leidenis Hollánddas gos son válddii juridihka doavtergráda. Ruovttoluotta Ruotás barggai juristan Svea hoavvarievttis Stockholmmas 1642 rájes. Das lihkostuvai nu bures ahte oaččui adelvuoda 1645:s. Ádellaš namman válljii «Graan», ruottelaš namma su ádjá ja áhku čearus. Su namma danne lei Johan Graan ruotagillii. Jagi 1653:s de lei heahkkat namahuvvon leanahearrán dalloš Västerbottena leanas ja čuvvovaš jagi rájes maid dalloš Österbottena/Pohjanmaa leanas. Bisuhii goappaš virggiid, earet moadde oanehis boatkka, jápmimis rádjái jagi 1679:s.

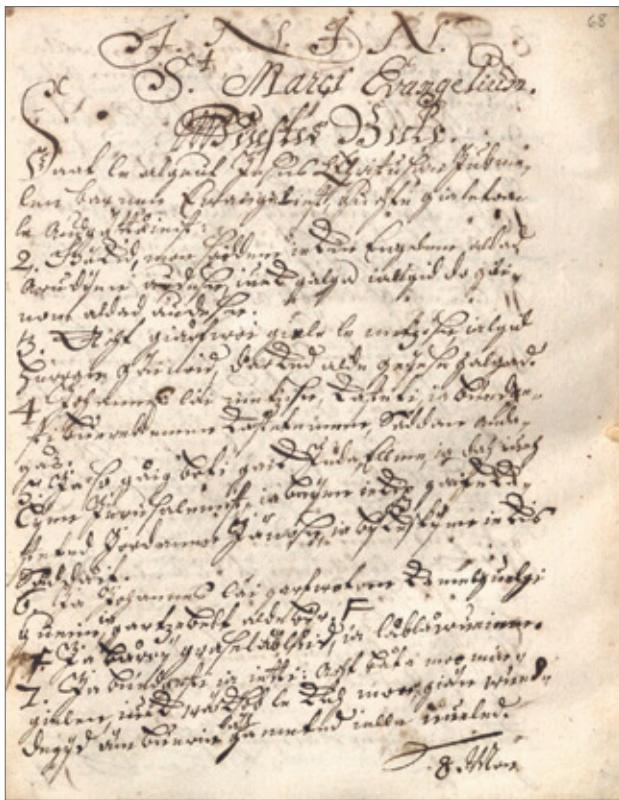
Leanaherrán mearridii máŋga deatalaš ášši sámiide. Okta dain lea mearáodus mihtidit buot sámi vearroeatnamiid seammá láhkái go dálolaččaid catnamiid, nubbi ahte son evttohii sierra searvegottiid sámiide. Eanemus radikála lei galle movt láittii noaidedoarrádallamiid. Sus lei hui kritihkalaš oaidnu daidda doarrádallamiidda ja lihkostuvai bissehit daid iežas leanain. Daid áiggiid goas lei leanahearrán (1653–79) ii oktage steavliduvvon diiddastallama dihte, leašgo Västerbottena leanas vai Österbottena/Pohjanmaa leanas. Vardóhusa fylkkas davvin fasttain, 37 olbmo ledje steavliduvvon, earret eará máŋga sápmelačča, ja Västernorrlándda leanas oarjin, nu ollu go 162 olbmo ledje steavliduvvon diiddastallama dihte dahje jápmi givssádusas giddagasas sivahalon diiddastallin dan áigodagas.

2. Guokte giellameastára

1600-logus lei vejolaš sámi bártniide geat orro Ubmejeiednuo vákki mielde oažžut skuvlejumi go skuvla sámiide lei vuodđuduuvvun Liksjuos/Liksjoes/

2. Stefanen Vuollá / Graana Olausua ubmisáme girkogiehtagirjjis *Manuale lapponicum* (1669) leat 365 siiddu. Govva čájeha su jorgalusa ovta juovlasálmmas.

3. Stefanen Vuollá dulku dan lullisámi goavdása (*gievrie*) govvoiid ja dainna čájehii ahte sus leai buorre árbevirolaš diehtu (old.no/samidrum/locations.html).

KARIN WILSON

Markusevangeliet i Lars Rangius
samiska översättning från 1713

UPPSALA 2008

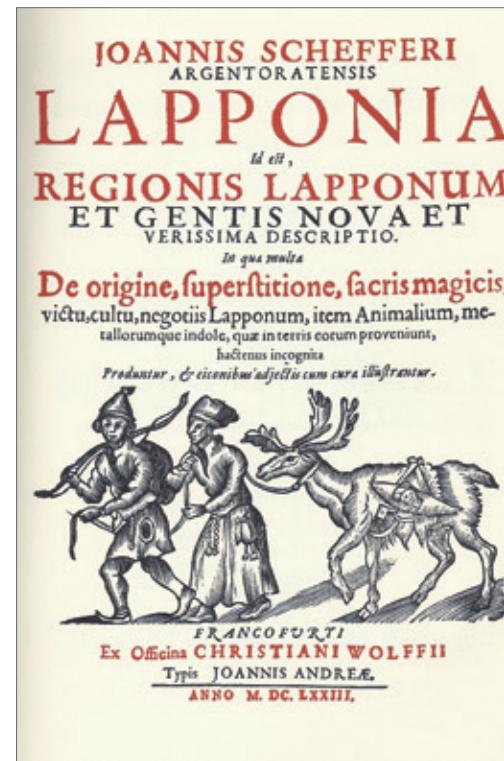
Lyckseles 1634. Skuvlla vuodul sámiid lohkanmáhttu šattai hui buorre dan guovllus. Sámegiella lei okta oahpahangielain skuvllas ja ollu oahpaheaddjiin ledje sápmelačcat. Vuoddoskuvlejumi maŋnel, moadde oahppi jortek skuvlejumi Hiernesaande/Härnösanda gymnas ja dasto okta universitehtas, jogo Uppsálas dahje Åbos.

Okta oahpahheaddji Likssjuo skuvllas lei Olaus Stephani Graan / Stefanen Vuollá (j. 1690). Dego Juvnan Giertse, Vuollá lei vuovdesápmelaš «Graan» čearus. Son lei studeren Hiernesaande gymnas ja lei nu oaivválaš oahppi das ahte oačciu gonagaslaš stipeandda studerema dihete Uppsála universitehtas. Su báhpavihameami maŋnel barggai báhppan guokte jági Sjelties/Åseles ja 1657 rájes Liksjuos gos son 1673:s šaddá vuosttaš girkohearrán. Sihke su vivva, su bárdni ja su bártnebárdni šadde su maŋisboahttin Liksjuo girkohearrán.

Vuollá lei vuosttaš sápmelaš gii olggosattii girjjiid, vuos girjji jearaldagaiuin ja västádusaiguin risttalas oskku birra 1668:s, ja dasto girkogiehtagirjji 1669:s, goappašat ubmisámegillii. Muho Vuollá ii lean dušše fágamáhtolaš teologa ja giellameastár; son maiddái dovdai sámi vuoinjalaš árbevieruid. Cájehii dan go dulkiu govvosiid ovttal lullisápmelaš goavdás (saL. gievrie). Su dulkon namalassii heive burest oktii eaiggádiid dulkomien Freavnantjahke goavdás. Dat čájeha ahte Vuollá – vaikko lei báhppa – hui burest diđii lullisápmelaš goavddis árbevieruid.

Nubbi ubmisápmelaš, Lars (Lásje) Rangius (birrasii 1670–1717), barggai báhppan sihke Suorssás (ubmisáme guovllus) ja Silbbajågås (árjepluovvesáme guovllus). Son lei badjeolmmoš «Ran» čearus ja jorgalii buot Odđa testameanta su ruovttudialektii 1701 ja 1713 gaskkas. Giehtačalus gávdno Uppsá-

4. Markusa evangelium vuosttas
siidu Rangiusa giehtačállosis
(www.alvin-portal.org).
5. Evangelium Markusa miede. Rangiusa jorgalus K. Wilsona olggos-addimis.

la universitehta girjerádjosis ja lea earenoamáš gielalaš dokumeanta mii čájeha movt ubmisáme badjeolbmot hupme 1700-logu álggus. Karin Wilson lea komenteren ja almmuhan jorgalusa Evangelium Markusa mielde, muhto reasta čálus ii leat olggosaddojuvvon.

3. «Lapponia» girjeprošeakta

Sápmelačain geat váikkuheadje «*Lapponia*» girjeprošeavttas lei dramatihkalaš duogáš. Golmmalotjhákasaš soadi bále (1618–48) solžžat ledje muitalan ah-te sámi soalddáhat oassálastet ruottelaš soahteveagas ja ahte sii eai dušše leat buot čeahpimus soahttít muhto maiddái – jura dan áiggi ovdagáttuid mielde – máhtte geaidit iežaset luođaid ja njuolaid nu ahte álohii deive vašálaččaid. Muhtumin solžžat ledje oalle meareheamet, nu go omd. dat mat muitaledje ahte 10.000 sápmelačča (*Lappländer*) ledje oassálastan Stralsunda birastahttimis 1628. Sihke katolalaš ja protestánttalaš riikkain, cállagat, álbmotlávlagat ja propagándagovat jotke solžžalávdadeames guhkes áiggi soadi loahpa manjnel. Eanet ahte eanet, solžžat šadde heahpatlaččat Ruota ráddéhusa iešdovdui ja 1660-logus ráddéhus danin mearridii ahte galggai almmuhit informatiiva girjji sámi kultuvra birra. Ulbmilin lei loahpahit solžžaid dainna vugiin. Girji galggai čájehit duohtan ahte sápmelaččat eai lean goassege oassálastan soađis, eaige geavahan diiddastallama eambbo go eará álbmogat.

Girjeprošeakta lei hui ulbmildidolaš. Prošeakta haoavda (ráddéhusa njunuš olmmoš Magnus Gabriel De la Gardie) árrat ipmirdii ahte girj jálašvuohta mii lei gávdnamis lei áigahaš. Danne lei dárbbašlaš ollistik gáldomateriála odđa gál duiguin ja dan dihte fertii sáddet listtu jearaldagaguin máhtolaš olbmuide eanet

6. Irlándalaš soalddát ja sápmelaš soalddát propagándagovas golmma-lotjagi soađis (E. A. Beller, *Propaganda in Germany during the Thirty Years War*, Princeton 1940, s. 9)

7. Johannes Schefferus, *Lapponia* (1673); tihtelsiidiu.

HISTOIRE DE LA LAPONIE, SA DESCRIPTION, L'ORIGINE. LES MOEURS.

LA MANIERE DE VIVRE DE SES HABITANS,
leur Religion, leur Magie, & les choses rares du Pais.

Avec plusieurs Additions & Augmentations fort curieuses,
qui jusqu'ici n'ont pas été imprimées.

Traduites du Latin de Monsieur SCHEFFER.
Par L. P. A. L. Géographe ordinaire de sa Majesté.

A PARIS.

Chez la Veuve OLIVIER DE VARENNE, au Palais,
dans la Salle royale, au Vafe d'or.

M. DC. LXXVIII.
Avec Privilege du Roy.

ADDITIONS.

Après l'édition de ce Livre, l'Auteur a recouvré plusieurs memoires du même pais , qu'il nous a envoié d'une maniere tres-obligante ; & nous avons cru être obligéz d'en faire part au public , qui n'y trouvera pas moins de goust & qu'à la lecture du reste de l'ouvrage.

Horloge 1. Page 1. ligne 2. Leupes , ajoutez.

Ou Loppes & Dikilopps. Ce dernier nom signifie , en la langue des Molcovites , les Lapons sauvages , qui ne demeurent que dans les bois ; c'est peut-être par abbréviation de ce mot , qu'ils ont été aussi apellez Kilopps.

Page 6. ligne 10. lumière , ajoutez.

Cardan a sans doute tiré de luy ce qu'il en dit , changeant seulement quelques mots , sans avouer d'où il l'a pris , ce qui luy est fort ordinaire.

Page 7. ligne 15. montagnes , ajoutez.

Et principalement sur celles , qui séparent cette Lapponie Suedoise de la Norvege , lequelles on appelle Fells ; les vents y jettent les hommes & les Rennes dans les precipices , où ils le brisent en mille pieces.

Page 8. ligne 9. couverte , ajoutez.

Non pas toutefois également ; car en quelques années la neige a deux couches de hauteur quelques-fois plus , sur tout en la Lap-Marche d'Uma , & quelques fois moins.

Ligne 15. Campagne , ajoutez.

Les Lapons tirent encore cet avantage de la hauteur

des néges , qu'ils chassent avec beaucoup plus de facilité , & que la venaison & le gibier , entre autres les Rennes sauvages , & les autres bestes y sont en plus grand nombre ; c'est pourquoi ils se réjouissent extrêmement , quand ils voient tomber bien de la neige.

Page 9. ligne 1. moderer , ajoutez.

Elle devient même si excessive , qu'un homme ne peut se tenir de bout sur une pierre , apuyé sur un seul pied . sans se brûler ; c'est ce qui oblige les Lapons de n'aller jamais nus pieds , dans le plus fort de l'Esté.

Page 8. montagnes , ajoutez.

Les tonnerres & les foudres y sont ordinaires en cette saison , & si furieux qu'ils fendent les troncs des plus gros arbres en deux , depuis le sommet jusqu'à la racine : Je crois que les montagnes Félices , le voisinage de la mer , le grand nombre de lacs , la vaste étendue des marais & le souffre (que les mines de metaux prouvent remplir les entrailles de cette terre) contribuent de concert à la fréquente production de ces meteoros.

Page 10. ligne 1. du monde , ajoutez.

Les Lapons de la Marche d'Uma ferment des raves le long des hayes du parc , dans lequel ils renferment leurs Rennes ; car ils cultivent un assez étroit espace de terre , qu'ils beschent autour de ces parcs ; mais cette racine n'y profite pas beaucoup , & ne vient jamais plus grosse qu'une pomme d'une moyenne grosseur.

Page 14. ligne 2. murailles , ajoutez.

Cette étendue de terre est ordinairement très grande ; & il se trouve plusieurs Rekars , qui ont de tous côtés plus de dix lieues de tour . Ceux des Lapons de la Marche d'Uma sont plus spacieux , que les Rekars de la Marche de Lundius.

8. Histoire de la Lapponie (1678),
ránskaláš *Lapponia-jorgalus*; tihteli-siidiu.

9. Histoire de la Lapponie (1678) sistti-doallá 50 siiddu Schefferusa ja Ántte Niillasa čielggadusaiguin tekstii.
«Lundius», Ántte Niillasa latiniagiel namma, markere ahte dat leat su čielggadusat.

guovlluin Sámis. Geas lei gelbbolašvuhta čállit dákkár listtu? Na de fal, sámi leanahearrá Johan Graan / Giertsen Juvna. Son nappo oaččui bargogohčuma, čállit listtu jearaldagaiguin sámi kultuvrra birra. Temát ledje mánggabéallásáččat. Son jearai eará boares ja odđa oskkuldaga birra; giela, orohagaid ja biktasiid birra; borramuša, juhkamuša ja duoji birra; heajaaid, bajásgéassima ja hávdádeami birra, jnv. Listtu jearaldagaiguin sáddii báhpáide iešguđet guovluin Sámis.

Báhpat de jearahalle sápmelaččaid suohkaniinniset, bidje oktii vástadusaid ja sáddejedje oktiigeasuid prošeaktahovdii Stockholmmas. De la Gardie lei duon áigge gahčan (jearran) ovtta Uppsála universitehta mearkkašahttimus professoriin, stáhtadiedálas professor Johannes Schefferus, jus háliidivččii čállit girjji. Son lei positiivvalaš ja lei juo álgghan barggu. Moadde sámi studeantta geat studerejedje Uppsalas 1670-logu álgogeahčen ledje máiddai gesson prošktii.

Olaus Sirma / Čearbmá Ovllá lea eanemus dovddus dain studeanttain. Son leige gii gaskkustii guokte máilmomi beakkán luodi Schefferusii. Dat luodit almmuhuvve manjjil *Lapponia-girjis* sihke sámegillii ja latiinnagillii ja ledje vuosttas davvirikkalaš teavsttat mat ledje dovdosat berošteaddjiide Eurohpás ja Amerihkás. Luodit jorgaluvvojedje mángga gillii ja diktačállit mángga riikkas atne daid inspirašuvdnan iežaset divttain. Ovllá maiddái lei okta Schefferusa sámi diehtoaddin ja son dárkkistii osiid *Lapponia-giehtačállosis* ovdal olggosaddima. Unnán dovddus lea julevsápmelaš studeanta Spirri Nils / Spirri Nilsa gii čállii oanehis teavstta maid Schefferus geavahii gáldun ja árvvusge yeahkehii Schefferusa go son sárggi daid govvosiid mat čájehedje julevsámi bassebáikiid.

Go *Lapponia* lei olggosaddojuvvon 1673:s, Schefferus moittii garrisit bohtosa, earenoamážit go ledje hui ollu prentenmeattáhusat girjjis. Maiddái háliidii rievdadit osiid sisdoalus. Álggii danin oktanis válmmastit odđa prentehusa. Čálíi vudolaš muituimerkemiid iežas girjjis divodusaguin ja rievdadusaiguin, ja barggai ovttas daláš odđa sámi studeanttain. Su namma lei Nils Lund / Nicolaus Lundius / Ántte Niillas. Su áhcči lei okta dain vuosttas sápmelaš báhpain. Schefferus bivddii Niillasa logadit buot gállduid maid lei geavahan *Lapponia*-girjjis ja kommenteeret daid. Niillas čálíi vuđolaš giehtačállosa kommentáraiguin. Giehtačálus lea hui miellagiddevaš, earenoamážit go veardádalai árbevieuuid julevsáme guovllus (gos lei bajášsaddan) árbevieruiguin ubmisámi guovllus (gos lei oahppin Likssjuo skuvllas ja gos ovdalis namuhuvvon Olaus Stephani Graan / Stefanen Vuollá lei okta su oahpaheaddjiin).

Odđa latiinnagiel prentehus *Lapponia*-girjjis ii goassege boahtán olggos, muhsto Schefferus ja Ántte Niillas goit eaba lean bargin dárbbashmeahttumit. Schefferusa muituimerkemät ja Ántte Niillasa čielggadusat almmuhuvve ránskalaš jorgalusas mii lei almmustahttojuvvon 1678:s.

Eanas dáin 1600-logu sámi akademihkáriin leat leamaš oalle dovdomeahttumat (áidna spiehkastat lea ba Čearbma Ovllá), muhsto buot dat (dego dat geaid in leat namuhan) ánssáshit dárkilit guorahallama. Leanahearran, báhpain ja prošeaktamielbargin sii earet eará barge sámi vuogatvuodaid ovdas, dahke vuosttas sámi čállinvugiid, gaskkustedje sámi árbedieduid, jnv. Sii han ledje otná sámi akademihkáriid ja politihkáriid ovddasmannit.

Girjjálašvuohta (jus háliida lohkat eamppo)

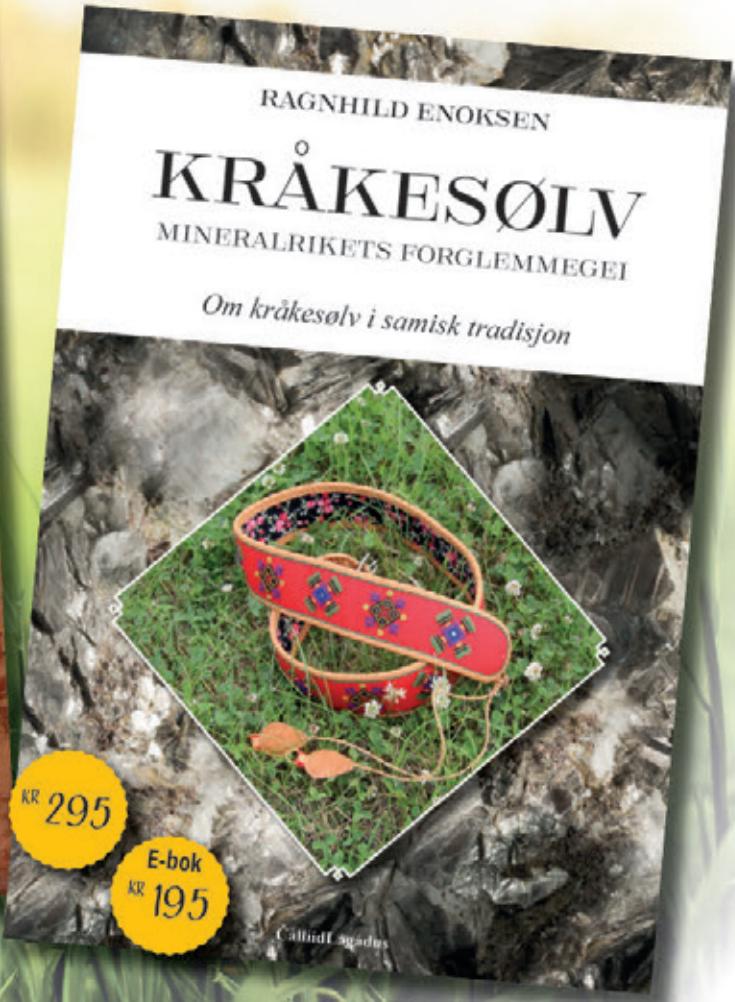
- Aikio, Samuli. 1992. *Olbmot ovdal min*. Ohcejohka.
- Gaski, Harald. 1987. *Med ord skal tyvene fordrives: om samenes episk poetiske diktning*. Kárásjohka.
- Nordin, Jonas M. 2022. Samer i maktens närhet: nedslag i den samiska historien i Stockholm med omnejd. *Samer i söder*, s. 135–149. Doaimm. L.-G. Larsson, H. Rydving & I. Svanberg. Uppsala.
- Porsanger, Jelena & Irja Seurujärvi-Kari. 2021. *Sámi dutkama máttut*: the forerunners of Sámi methodological thinking. *Indigenous Methodologies in Sámi and Global Contexts*, s. 33–64.
- Doaimm. P.K. Virtanen, P. Keskitalo & T. Olsen. Leiden.
- Rasmussen, Siv. 2016. Samiske prester i den svenska kirkja i tidlig nytid. *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: en vetenskaplig antologi*. 1, s. 283–314. Doaimm. D. Lindmark & O. Sundström. Skellefteå.
- Rydving, Håkan. 2007. Gustav II Adolf och samerna. *Saga och sed* 2006, s. 15–27. Uppsala.
- Rydving, Håkan. 2010. Samiska överhetspersoner i Sverige-Finland under 1600-talet. *Samer som "de andra", samer om "de andra": identitet och etnicitet i nordiska kulturmöten*, s. 259–264. Doaimm. E. Mundal & H. Rydving. Umeå.
- Solbakk, Aage. 1994. *Sámi historjá* 1. Kárásjohka.
- Wilson, Karin. 2008. *Markusevangeliet i Lars Rangius samiska översättning från 1713*. Uppsala.
- Zorgdrager, Nellejet. 2018. *Olof Sirmas joiketekster: resepsjons- og oversettelseshistorien til to gamle samiske sanger*. Bergen.

Odda girjjit dárogilli

Brita Pollan
Kristningen av samene

Ragnhild Enoksen
Kråkesølv

Go *Ceakkooaivi* gárttai *Seahkoainvin* ja *Luohttojávri Baikajávrin*

Leat go muittut dehálaččat? Geaidda gusket muittut? Muiežan muittut leat suige juoga maid dušše ieš oamastan. Muhto jos leat dihto guovllu aktasaš muittut, amma dalle lea dehálaš fievrridit daid muittuid boahttevaš buolvvaide? Báikenamat leat immateriála kulturmuittut mat mualit midjiide omd. makkár dovdagat leat ja goktes min ovdavánhemat leat bargin ja birgen. Buorrelihus dat leat suddjejuvon báikenammalágas.

Sávzaboanda aktii dajai munne ahte dál ii gánnát šat várrevázzien jearrat leat go sii sávzaaid oaidnán gonneš nu váris, go son ii liikká ipmir jur gonneš sávzaaid leat oaidnán jos lea nu ahte ležjet oaidnán. Son ii dieđe daid Appelsingropaid, Kakaoaugenaid, Støvelvannaaid ja diekkáriid, namat mat gulloit dán áiggi olbmuid gaskkas. Mii gal diehtit dan ahte namat sáhttet rievdat áiggi mielde. Mon lean ieš bajásšaddan bivddas/gilis¹ gonneš dálá sámegiel namma ii leat go sullii 150 jagi boaris. Ovdalas ássanbáiki Stuorjohka šattai Lánttedievvá mannjel go eisseválddit čohkkeje márkoolumuid jur daid Stuorjoga dieváide go galge boahkoskihpodaga vuoste boahkuhit. Dalle dat dadje dárogillii "plante vaksina"², ja nu ges báikkálaš olbmot álge gohčodit Stuorjoga Plantardievván. Stuorjohka jávkai ollásit

aktasašnamman bivdda/gili birra, ja lea dál dušše dállo-namman ja johkanamman. In sáhte mutit ahte goassege lean gullan Stuorjoga min gili birra. Árvideames dat namma jávkai unnimus čuohti jagi áiggi. Dan rájes go mon muitigoađán, de lea Lánttedievvá ja variánttat dás dego Plánttedievvá ja Lántdievvá leamaš báikki namman.

Erenoamáš dáhpáhusat sáhttet mielddisbuktit báikenamarienvdama. Siellagis, márkgili Sálljavađa lahka, lea várri man namma lea Stuorradievvá. Go Stuorradievvái álgaghuvvui ruvke 1900 álgogeažis, várri oaččui nuppi nama, Ruvkevárri. Muhto árbeviolaš namma ii healbaduvvon, soaitá dan sivas go ruvke heaitthuvvui juo 1912:s. Liikká gárttai Ruvkevárri áidna sámegielnamman kárttaide man nu siva dihte. Mus leamas báikenammabarggus moadde informántta Siellagis. Nu lean ožžon jearaldaga oažžut Stuorradievváruoktot kártii váldonamman go diet Ruvkevárrenamma lea amas. Dan sivas Stuorradievvá lea ihtán kártii dál, ja Ruvkevárri lea šaddan vuolit namman.

Siellagis lea nai nubbi namma mii kártii gárttai endornamman, Seahkoivi. Báikkálaš olbmot čilgejít ahte mearusoassi dan namas lea ceakko ja gullá seammá nammajovkui go Ceakkobootka, man mearusoassi boahtá Ceakkooivvis. Dárogiel namma lea nu go mii sáhttit vuordit ge Sekkhaugen. 1886:s NGO čavge báikenamaid kártačálliinnjuolggadusaid maiguin juo ledje álgán 1870-logus našuvdnahuksennam-mii. Odđa njuolggadusaid mielde galget, doppe gonneš eai

1 Áhčči lávii dadjat bivdda vehá stuorit orrunbáikiid birra, dat midja lea gilli sátnegirijjuid mielde. Lean huomedan ahte Suorttás lea dállu man árbeviolaš sámi namma lea Bivda. Dárogiel namma lea vas Bygd. Min suopmanis lea bivda nai smávvagáhkut. Vaikko danin bivdda mearkkašupmi bygd lea jávkamin.

2 Trygve Lysaker: Gårdshistorie for Skåland herred. 1978

Luohttojávri. Njuolga ovddos lea Smilčečohkka ja Siskkitčohkka. Govvejeaddji lea čužžon Luohttočazas go govvi. Govven: Åse Johnsen Lavva.

Govven: Kent-Hugo Norheim, kugo.no.

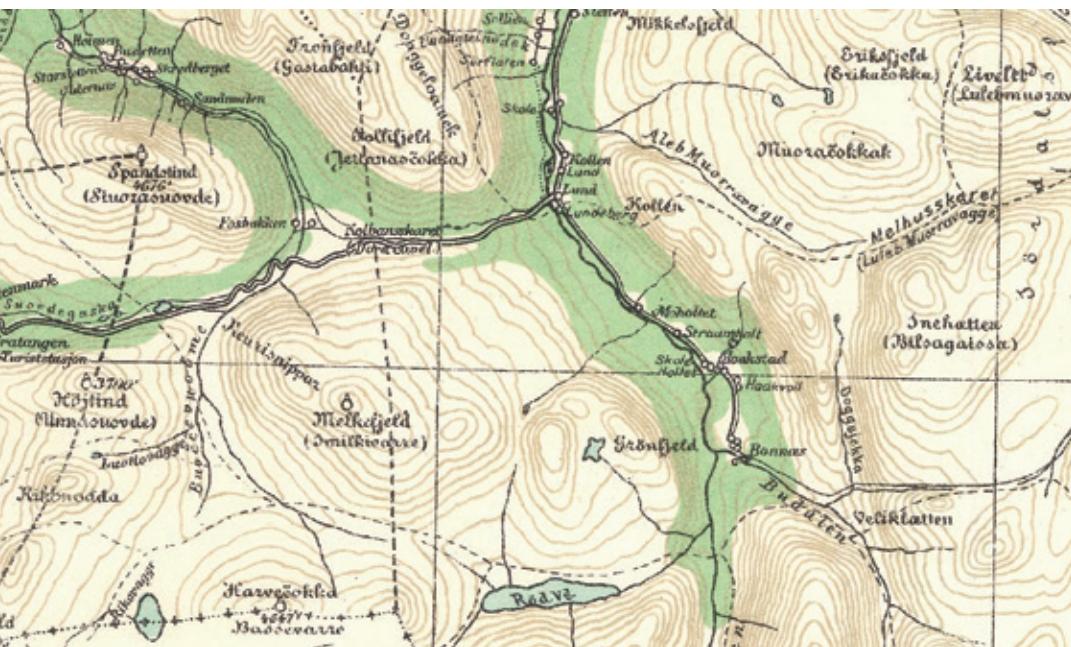

Figure 1. Gáldu: Kartverket.no/historiske kart . 1938. Litografi. Kártašárgu/mihtideaddji: M.Lyng. T.Bang.

Figure 2. Gáldu: Kartverket.no/historiske kart . 1981. Norges ge

leat báikenamat dárogillii, 1) jorgalit báikenamaid ollásit dárogillii. Sámegiel nama sáhttá bidjat ruođuid sisa vuolábeallái 2) jorgalit appellatiivva ja geavahit jietnaloana mearus-oasis 3) geavahit jietnaloana olles namas. Dát prinsihpat leat ollásit geavahusas NGO:a gradteigskárttai 1890-logurájes³.

Dárogiel namma Sekkhaugen gullá nuppi prinsihppii; appellatiiva lea jorgaluvvon, oaivi => haug ja mearusoasis lea geavahuvvon jietnaloana, ceakk => sekk. Sámegiel namma Ceakkoaivi jávkkai kárttas. In dieđe man guhkes áigi kárttas lei dušše dárogiel namma Sekkhaugen, muhto ođđa sámi namma lei goit idistan 1981:s, Seahkkaoaivi. Namma orru jorgaluvvon dárogiel namas, midja lei soameslágan hybrida; appellatiiva oaivi lei jorgaluvvon, ja mearusoassi ceakk lei jietnaloatnan gártan seahkk. In dieđe gii/geat leamaš informántan ođđa sámegiel nammii, muhto eai goit báikkalaš márkosámit Siellagis. Doppe gis báikkalaš olbmot ovddide njulgenávžuhusa nama ožzožit riekta kártii dan botta go hain leat olbmot geat geavahit dan árbeviolaš nama Ceakkoaivi.

Siellaga rádnasuohkanis Loabágis lea nai sullasaš namma-movi. Luohttovákkis lea jávri, Luohttojávri, mas Luohattojohka golgá Boksavuopmá ja sisa Rungojohkii. Boksavuomi, Luohttovákki ja Luohattočáza bakto beasai heasttain gehppes vognain geasseguovdil Gieddenjunis Loabágis Skáidái Rivttágii⁴. Dát luohutto-nammasaš namain dárogielnamat leat reidejuvvon seammá vuogi mielde go Sekkhaugen; appellatiivvat leat jorgaluvvon dárogillii ja mearusoassi boaháti jietnaloanas. Dalle šaddet dárogiel namat Lotvatnet, Lotleva ja Lortskaret. Báikkalaš olmmoš, Jentoft Teigland, cállá 2014:s ahte dál eai oidno kárttas šat árbeviolaš Luohtonamat. Kártii leat dan sadjái ihtán ođđa jorgalusnamat main dárogiel hybridanamat leat vuodđun. Nu ládjé kárttas leat dál Baikajohka ja Baikajávri, ja lassin lea Högtind (Unna Suobdigaš) šaddan Baikačohkka. Su mielas lea hui váivi, go sátni luohttu ii leat man ge ládjé čadnon baikái, muhk-kui dege durdasii⁵. Qvigstad cállá ahte luohttu mearkkaš čiekjalis rotti maid čáhceroggan lea dagahan eatnamii⁶. Sátni luohttu lea nai Qvigstada sátnegirjjis, ja doppe son čilge ahte lihtarat soitet gahččat daid čiekjalis rokkiide ja jápmít. Seammá sátnegirjjis lea nai goallosátni luohtteatnan⁷.

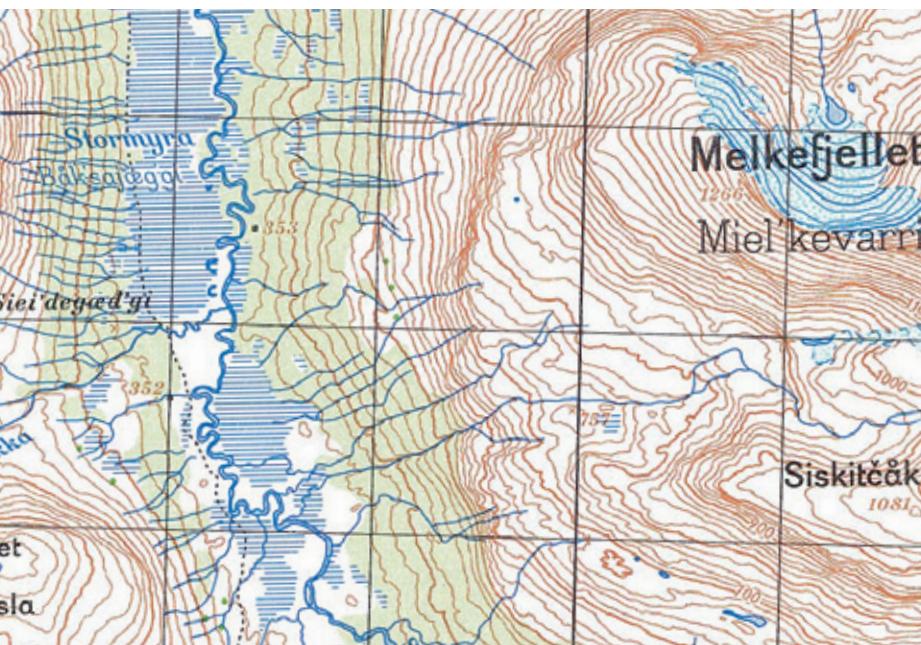
3 Knut Bergsland: Samiske stedsnavn på offisielle karter. I H. R. Mat-hisen (Red.), Sámi kulturmittut: báikenammačoaggima giehtagirji / Samiske kulturminner: håndbok i stedsnavnregistrering (s. 18–21). Tromsø: Keviseilia. 1991

4 E. Fredriksen: Lauvangr. Lavangens beskrivelse. 1931

5 Jentoft Teigland på <https://digitalmuseum.no/011085441617/for-rengning-av-samiske-navn-lavangen>

6 Just Qvigstad: De samiske appellative stedsnavn 1944

7 Just Qvigstads lappiske ordbok fra Ibestad, Lenvik og Ofoten. Bear-beidet versjon 2004

Geografiske oppmåling 1432-3 Gratangen. Reprotrykk.

Čuohti jahkái leat dáruiduhttin ja báikkálaš suopmana badjelgeahččan jávistan dehálaš dieđu daid báikenamain, ahte lea luohtfooteanan dien vákkis. Muhto leat eanet diekkár namat.

Luohttovákki buohta lea Melkefjellet. Ale jáhke ahte dien váris lea leamaš bohčinbáiki. Árbeviolaš namma lea Smilčečohkka dege Smilčevárrí. Dárogel namma, Melkefjellet, lea reidejuvvon seammá systema mielde go Sekkhaugen ja Lotvatnet. Appellatiiva lea jorgaluvvon, ja mearusoassi lea heivehuvvon jiena mielde. Nu lágje smilče- šattai melke- Smilči mearkkaša álloëana. Báikenamain čilge ahte šaddá eanet ja eanet ceakkus ja nai ahte lea rámššas⁸. Collinderá čilgehusa mielde smilči lea ceakkus ja rámššas⁹. Diet diehtu jávkai go Melkefjellet šattai áidna namma kárta. Go vas giežalogis šattai vehá liehmu sámekultuvrii, de sami báikenamat iðeste nai dađistaga. Melkefjellet namas riegádii ođđa namma sámegillii, Mielkevarri, jorgaluvvon hybridanamas. Ja namma Mielkevarri bodđii kártii. Smilčečohkka liikká ii helbojuvvo go diibmá dihtui vas kártii.

Dán guovllu suopman ii gula daidda suopmaniidda mat leamaš vuodđun min aktasaš čállingillii, ii ge leat gullon

Figure 3. Gáldu: Kartverket.no/historiske kart. 1981. Norges geografiske oppmåling. 1432-1 Bardu. Reprotrykk.

beare dávjá Sámerádio sáddagiin. Dat lea vas dagahan ahte suopman ja guovlluspesifikk sánit leat hui apmasat Finnmarkkus. Dat soaitá sivvan dasa ahte muhtumin lea mannan endorii báikenamaiguin, go báikkálaš olbmot eai leat beassan čilget. Appellatiiva loapmi lea diekkár sát- ni. Loapmi lea jalgadas váris dege várrelatnja¹⁰ gosa vel rásit šaddet¹¹. Árvuomis, Árvákki nuortalis, lea Loapminammasaš várrí. Dan váris lea nai jeaggi, man namma lea Loamijeaggi. Kárttas gárttai Luomejeaggi, midja livččii hui lunddolaš namma jos ii livčče nuvt ahte dan guovllus eai leat luopmánat, muhto láddagat.

Namat mat leat kárta, ja nai bálggesgalbbat, váikkuhit olbmuide, erenoamážit dála digitálaáiggiid go manná nu johtilit iskat neahtas. Jos árbeviolaš namat galget birget olbmuid muitun, de vertejit kártii. Mánggas eai vánddar meahcis seammá lágje go ovdavánhemat, geat vižže oasi birgemušain meahcis. Midjiide, geat suohtasiid dihte vánddarddit lustamátkkiid, lea hui buorre diehtit árbeviolaš namaid, go ii aktage siđa idjadit Eahpárašvákkis dege dolas-tallat Gufihtardearpmis.

8 Just Qvigstad: De samiske appellative stedsnavn 1944

9 Bjørn Collinder: Ordbok till Sveriges lapska ortnamn. 1964

10 Just Qvigstad: De samiske appellative stedsnavn 1944

11 Bjørn Collinder: Ordbok till Sveriges lapska ortnamn. 1964

Báikenamat muitalit

*Mun joatkkán mu báikenamaid čállosiiguin seamma
bajilčallagiin go ovdal, go diedán báikenamaide sáhttet
leat čihkkojuvvon miellagiddevaš muitalusat ja diedut.
Lassin dasa ahte sámeguovlluid kolonisttaid gielaid
bokte ihte ollu odđa erenoamáš namat.*

Dušše daid namaid guorahallamat muitalit sierra historjjá Sámis. Min olbmot han dávjá leat odđa dárogielat nama fas ráhkadan dahje jorgalan sámegillii. Mun ain čuočuhan omd. dan ahte Bissojohka gal ii dáidde leat bissus vuolgán. Sápmelaš vuot jáhkii sisafárrejeaddjiide, ja dalle šattai Børselv Bissojohka. Vaikke namma galgagašii leat Borsejohka. Borssi nammii gávnнат buorre čilgehusa Luobbal-Sámmol Sámmola girjjis *Davvisámi báikenamat* (2017, sii 51). Das gávnнат maiddái olu ovdamearkkaid dasa mo omd. sámi báikenamat leat šaddan imašlaš dárogielat namman.

Muhtin ovdamearka Davvi-Romssas

Lean ovdal čállan muhtin Davvi-Romssa báikenamaid birra mat leat ihtán geaidnogalbbaise. Ivgujohka golgiidda Gálgojávris suomarájás, ja juolguš lea Ivguvuonbahta. Jos it dieđe mii lea *juolguš*, de geahča siiddus 113 girjjis *Luonddunamahusat* (ČálliidLágadus 2022). Čálliguovttos Hans Petter Boyne ja Svein Nordsletta gávnnaiga namahusa Knud Leem 1750-jagiid sátnegirjjis. Juolguš lea sadji gokko johka boahťa merrii. Áddejuvvon nu gokko sáivačáhci deaivá sálte mearračázi.

Joganjálbmi fas dalle dakko gokko sáivačáhci deaivá sáivačázi, omd. dakko gokko johka golgá jávrái.

Geaidnogalbba mun áigon fuomášahttit. Moadde miilla bajás leagi Ivguvuonbaðas de oainnát geaidnogalbba masa leat čállán *Lulleffellet*. In leat vel šaddan jearrat guovlu ássiu dihtet go manne lea diet namma. Omasvuona gielda han lea dál almmolaččat guovtte- ja vel golmma-gielat. Mun geahčadin guovllu kárta, de gávnnan Lullivárrí. Oidnen de manne šattai diet ártegis namma dárogielat galbii.

Deanuleagis dán vuoru

Dán vuoru mun lean Deanuleagis, erenoamáš čáppa guovlu. Ja jos it leažzá vel fuobmán, de golbma sámi gieldda Deatnu, Ohcejohka ja Kárášjohka dahket stuorimus oktasaš sámi kultuvrralaš ja gielalaš ássanguovllu, geografalaččat ja olmmošlogu dáfus, 6.623 ássi (2022) “Stuorimus sámi suohkanis” Guovdageainnus ledje 2.877 (2022), Kárášjogas 2.543 (2022), Deanus 2.832 (2022), Ohcejogas 1.248 (2019).

Deanu gielda galggašii leat almmolačcat golmmagielat. Nu livčii gudnejahttimin sisafárrejeaddji suomagielat olbmuid, vaikke vel sin gaskkas it gávnna šat odne manisboahtiid geat máhtášedje máttarvánhemiid suomagiela. Dalle leat ságas sii geat 150 lagi dassái ja ovdal dan bohte dán guvlu.

De mun imaštalan muhtin geaidnogalbbaid maid geaidnoeisevaldi lea idíhan. Go galgá báikenamaid čállit, de mii diehtit ahte báikenammaláhka neavvu váldit vuhtii báikki ja guovllu ássiid, čállit nu mo sii dadjet dahje dáhhttöt. Ammal dalle lea gielldaid ovddasvástádus addit rivttes dieduid geaidnoeisevaldái. Sáhttá šaddat stuorra hástalussan go sámi gielldat áiggošedje váldit vuhtii sisafárrejeaddji suomagielat hälliid. Lea dieđusge dehálaš jos sisafárrejeaddjit leat áigá boahtán guvlu, ja nu šaddan guovllu ássin, vaikke vel giella lea jávkan. Jo, dieđusge, giela han sáhttá “váldit ruovttoluotta”, jos lea duohta áigumuš.

Hedeguoppa

Deatnu lea okta gielldain mii áiggošii leat oamedovdolaš, ja nu evttohit suomagielat namaid sámi- ja dárogielat namaide lassin. Dalle de šattai sámi báiki Hedeguohppi Hedeguoppa suomagillii. Don gávnat *guoppa* sáni suomagielat sátnegirjjis, namalassii roggi, dárogielas grop. Rivttes sisdoallu *guohppi* sánis lea suoidneroggi, dahje guhkes luokta jávrris. Vuosttas oassi namas Hedeguohppi lea mu dieđu mielde albmánama Heandrat ja dalle buddostatnamma, namalassiii Hede. Kárájogas lean mun oastán iežan edno Hánssa-Jon Is-sát opmodaga. Issát ednos lei skohterdivohat go vuvddii muohtaskohterrid. Divohagas barggai almmái gean mii buohkat gohčodeimmet Hede, son lei Henrik Bieska. Nu sáhtášii čilget *Hedeguohppi* báikenama Heandratguohppi. Aage Solbakk ii leat gávdnan báikki mahauvvon ássanbáikin 1875, 1885 ii ge 1900 álbmologahallamiin (*Báikenamat Sámis*, 2. oassi, sii. 140). Nu ii idé čálalaš gálduin duođaštuvvon olbmonamma dán ássanbáikái.

Hans Petter Boyne ja Svein Nordsletta girjjis *Luondu-namahusat* (2022, sii. 97) lea guohppi čilgejuvvon.

Nu sáhttá de bealuštit Deanu gieldda ja geaidnoeise-válldi suomagielat nama jorgaluvvon sámegielas, ja dalle Hedeguoppa nu mo geaidnogálbbas oidno.

Deanušaldi ja Tenon silta

Go vuos gielda áigu golmma gillii evttohit báikenamaid, manne dalle eai leat evttohan Deanušaldái suomagielat namman *Tenon silta*? Nu goit livččii suomagilli riekta jorgaluvvon sihke sámegielas ja dárogielas. Gávnat ollu báikkiid leagis main lea namma dušše ovta gillii. Báiki ássi han galget beassat mearridit mo čallit sin báikenama. Jos eai soaba dahje eai dovdda nama duogáža, de gal leat namat geaidnogalbbain nu mo Holmesund, Alleknjarg, Seida, Luftjok, Fingervann. Guovllu sámi historjjá diehhtiin gal leat namaide čilgehusat, muhto eai buot dát dieđut leat vel válđojuvvon almmolašvuodas vuhtii. Moadde kilomehtera vuolábealde Deanušaldi lea báiki man namma lea Luovttejohka. Ii dáiđde ihit geaidnogalbbi sámagielat namma, baicce dušše Luftjok no mo dál lea galbejuvvon. Jearaldat, mii bat Luftjok lea? Sulastahttá Hjemmeluft báikenama Álttás. Dat lea oidnon muhtin engelasgielat gihppagis jorgaluvvon engelasgillii, ja dalle Homeair namain.

Isokoski

Ii sáhte rábmot *Geavŋjá* nama, mii suomagillii lea šaddan Isokoski. Dákko gal lea sámegiela Deatnu meaddán garrisit. Gieldda suomagielat rádđeaddit leat de nevvon gieldda ja evttohan Isokoski, jorgalan oalle odđaáiiggi dárogielat nama Storfossen. In leat oaidnán in ge gullan ovttage moaitimin gieldda ja geaidnoeise-válldi. Munnje gal lea dát unohas, mánnán ja nuoran šaddan bajás luossabivduin Geavŋjesgáttis moadde kilomehtera bajábealde Fanasgietti. Mis lei dušše Geavŋjnis, vaikke vel odne lea báhcán dušše boares mui-tun, goit Geavŋjesgátti luossabivdu.

Manne jorgalit namaid?

Lea go dárbu jorgalit báikenamaid, go eai goit sáhte buot namaid ráhkadit nuppi dahje goalmmát gillii áddehahtti nama. Mo livččii Sirbmá šaddan jorgaluvvon dáro- ja suomagillii? Jos eai dieđe mii lea sirbmá, de dalle lea namma dušše Sirbmá, ii ge eará konstrukšuvdna.

Mo Lákšjohka lei galgan dárogillii dahje suomagillii. Eat mii odne dieđe nu vissásit maid namma muitala. Dalle dušše Lákšjohka.

Badjegeavnjis

Suomabealde gal maiddái leat geaidnogalbbat mat vál-det vuhtii guovllu namaid ja ássiid, goit muhtin mud-dui. Ohcejoga ja Gáregasnjárgga gaskkas leat ollu mui-taleaddji namat geaidnogalbbain. Eai dáidde gal buot suomagillii jorgaluvvon namat deaivat sámi báikenama, go de galget čuovvolit guovttagielat “prinsihpa”, ja jor-galit báikenama suomagillii.

Badjegeavnjis namma bures čuodjá suomagilli Yläkön-gäs. Fierranjohka ja Nuorbenjárga leat eambbo hástaleaddji namat. Mun in gávnna goit neahntaohcamiin mii livčii suomagielat *fierran*, mii de čilgešii suomagillii mii lea Fierranjohka. Seamma láhkai lea suomagielat sátni *nuorpi* hástaleaddjin jos mat neahttavehkiin ozat čilgehusta Nuorbenjárgii. Mu neahntagáldu muitala suomagielat *nuorpi* lea dárogillii *nuorra almmái*. Sáme-gielat sátni *nuorbat*, vearbá, muitala lea juoga mii gulul čeassá dahje lihkada. Geahča muđuid girjjis *Davvisámi báikenamat* (ČálliidLágádus 2017) s. 138.

Bárši

Bárši sámegielat ja erenoamážit suomagielat namma lea guhká hástalan mu. Mun dávjá vuoján suomabeale Deanuleagi jođedettin Kárášjogas Fanasgieddái, ja nup-pi guvlui. Luobbal-Sámmol Sámmolis lea gal čilgehust dásá. Sáhttá leat fuomášahttimin “ceakko luovosvári”. Namma sáhttá leat šaddan oddasat áiggis, go Sámmol oaivvilda dan ahte “sátnebearaš čájeha árbin jávkan dološgielain”. (ČálliidLágádus 2017) s. 42.

Suomagielat Reisti nammii hástalan dákko bokte suo-mabeale giellameaštáriid mu ovddas árvvoštallat dán nama.

Kárášjohka

Kárášjoga gieldda siskkabealde gal it odne oainne golm-magielat geaidnogalbbaid, leat sámi ja dáru, jos guovtte gillii. Dalle heive boahkte vuorus joatkit Porsáŋguin.

Guokte beakkán dokumentára

Sammol Aikio
Davvisámi báikenamat

KR 375

Hans Petter Boyne ja Svein Nordsletta
Luonddunamahusat

Unjárga – lottiid eldorado

Dihtet go ahte Unjárga Nuorta-Finnmárkkus lea lottiid eldorado? Lea okta buoremusaid gaskkas oppa máilmvis. Gávdnojit nu olu lágan lottit dáppe. Loddeberošteaddjít bohtet miehtá máilmvi geahččan dihte daid.

Nuorta-Finnmárkkus lea erenoamáš loddebiras. Lassin Unjárgii, de gávdnojit maid Ihkkotis/Ekkerøy, Várggáin, Hornøy sullos, Čáhcesulloso, Porsánggus ja Deanus. Lottiid leat riekkesmerken Unjárggas jo máŋga lagi. Nigel Goodgame gii lea ornitologa ásahii moadde lagi dassá riekkesmerken stašuvnna Unjárgii. Son osttii dálu doppe. Son muitala ahte barggai dan, vai loddemerkejeaddjít galge doppe sáhttít orrut dan botta go ledje doaimmas.

Ornitologa Nigel Goodgame oamasta loddemerkenstášuvnna Unjárggas. Dá lea son merken niitocivkkána.

Unjárga lea loddeeldorado ja dovddus báiki loddeberošteaddjiide miehtá máilmimi.

Goodgame muitala mii lea erenoamáš Unjárggain:

– Dát guovlu lea ikonalaš lottiid dáfus. Dat lea buoremusaid gaskkas máilmis.
Lea maid danin go dálvit guovvamánus cuojománnui sáhttá oaidnit guovtti lágan hárvenaš lotti. Namalassii áhpehávdda ja goargohanjjá, ja vel jiekjačielkása. Buoremus báiki daid oaidnit oppa Eurohpás, lea Unjárgga girku buohta. Čuođi náre loddeberošteaddji bohtet dalle oppa Eurohpás ja eará sajiin máilmis, daid vákšut.

Son lasiha vel ahte Unjárga lea lottiid guovddáš. Dáppe bessejít 80 – 90 lágan lotti. Leat nu mángga lágan lottit ja nálit. Bohtet maid duháhiid mielde čuotnjágat deikke molsun dihte dolgiideaset maŋná bessema. Čilgehus dasa lea, go lea válljis borramuš. Dasa lassin lea dáppe oadjebas. Dát lea deataleamos maid lottit dárbašit.

Mii lea din áigumuš loddemerkemiin?

– Mii registreret loddemeari. Mii geahčalit maid gávnahit gosa mannet, ja iešguđet ge loddenáli eallinguhkkodaga. Mađe stuorát leat, dađe guhkit ellet.

Lottit mat merkejuvvojit registrerejuvvojit dáhtabásii.

Mo lei lottiid dilli mannan geasi?

– Lei áibbas erenoamáš geasseáigodat. Suovkacihci, ruksessoadjá ja upmolcizáš leat birgen erenoamáš bures. Upmolcizáš lea vel bessen gukti dán gease. Lea mearihs olu dáid loddenáliin dán jagi.

Son muitala ahte loddenálit maid leat merken eanemusat dán jagi lea upmolcizáš, giellavealgu, cizopaš, suovkacihci ja niitocivkkán. Erenoamáš lottit dáppe leat goalšoruoššchas, girjelivkkár ja rievssatcizáš.

↔↔↔ Ummolcizáš darvánan loddefierbmái.

↔↔ Ummolcizáš oažžu rieggá birra juolggi.

↔ Ummolcizáš I ea merkejuvvon ja registerejuvvon.
Lea gárvvis girdilit.

Goodgame muitala ahte moatti lágan loddenáli vulget ovdal go čivggat máhttet girdit. Nu mo spálffut. Rávis lottit vulget Mátta-Afrikái. Guðavahkkosaš čivggat báhcet iežanassii. Sii vulget manjái, go girdigohtet. Sis lea luonddus dat. Dán dahket maid giehkačivggat, mat girdet okto Oarje-Afrikái. Eará loddenálit fertejít oahppat váhnemiin. Nu mo njuvčat, goalssit ja goarggat. Dát loddečivggat fertejít girdit váhnemiid fáro. Son lasiha ahte 70% loddečivggain jápmet vuosttaš golmma mánus.

Sii bohtet loddemerkenstašuvdnii Unjárgii borgemánu loahpas, Goodgame muitala. Sii merkejít mánortbaji. Leat lebben vihttanuppelot loddefierpmi miestagiid sisa. Merkejeaddjit bohtet eanáš Eáŋgalánddas. Leat dušše moadde báikkálaš olbmo geat oasálastet.

Mii lea erenoamážeamos loddi maid dán jagi lehpet merken?

– Gulbrynsanger. Merkiimet dan čakčamánu nuppi beaivve. Mii leimmet vuosttamuččat Eurohpás geat dán jagi dan fuobmáimet. Ja vuosttamuččat geat riekkesmerkiimet dan Norggas. Dat lea áibbas uhcci, dušše 6,5–7 gr. Dálvit leat Uralváriid oarjjabealde.

Ornitologa Goodgame muitala ahte sii mannan jagi merkejedje 7000 lotti. Son laşıha ahte migrašuvdna dáhpáhuvvá olles Eurohpái, erenoamážit mática-nuorta Eu-rohpái. Olu loddenálit migrerejít oarjjás ja nuortamáilbmái. Nu ahte lottit dáppe mannet maid Asiai dálvái.

MÁNGGA LODDENÁLIS LEAT HÁSTALUSAT

Davvimáilmimi duottar lea lottiide eanemus erenoamáš guovlu máilmmiss, muitala ornitologa Niger Goodgame. Dábáleamos lea ahte lottit sáhttet dáppe dušše oktii geasis bessel.

Giellavealgu lea sámi álbmotlod-di. Dat migrere gitta Indiai. Giella-vealgu lea maid mu luohti, maid mu goaski lea munne juoigan.

Mat leat lottiid hástalusat?

– Bessenáigi mearrida man olu loddečivggat birgejít.
Go lea rášodálkkit, de uhccu birgenvejolašvuhta.

Stuorámus hástalus lottiide lea olmmoš. Lottit livčče ceavzán buoret jos olbmot livčče buorebut ádden man hearkkit lottit leat, erenoamážit bessenáigge. Go ol-bmot vázzet beatnagiin, de ii leat beana ieš alddis váttis-vuohtan. Muhto dat baldá lottiid mat leat bessemin. Boadus lea ahte góranas ja gazzalottit sáhttet borrat ma-niid. Várjjatvuona siskelebbos Vuonnabádas, leat mángaga lágan lottit. Dat leat cáhcelottit ja gálašeaddjit, nu mo moatti lágan guškila ja ruksesjuolčoavžu. Sii mannejit eatnan ala ja mannejit dušše oktii jagis. Sin hástalusat juohke sajis leat olbmot geat ráfehuhttet.

Mo lottit ja dálkádatrievdadeapmi?

– Dálkkádatrievdadeapmi váikkuha lottiid eallingear-dái. Sii rahčet heivehit iežaset odđa luonduu dillái. Mii leat fuobmán ahte muhtin loddenálit leat rievdagoh-tán. Sii ožzot čohkalet soajáid. Sivva lea go fertejit mig-reret guhkkeliidda.

Goodgame muitala ahte majimuš goddesáhpánjah-ki lei 2011:s. Čilgehus dasa lea go arvá dálvit ja de eana jieknu. Goddesáhpán ii birge. Go ii leat goddesáhpán, de ferte rieban borrat eará. Loddemaniid. Dat čuohcá loddenállái.

LODDENAMAT SÁMEGILLII JA DÁROGILLII

áhpehávda	praktærfugl
jiekŋačielkkis	polarlomvi
ummolcizáš	grásisik
giellavealgu	blåstrupe
cizopaš	lappspurv
suovkacihci	sivspurv
niitocivkkán	heipiplerke
goalšoruoššeħas	sivsanger
girjelivkkár	fluesnapper
rievssatcizáš	løvsanger
ruksesguškil	lappspove
ruksesjuolčoavžu	rødstilk

Oahpponeavvut davvisámegillii

Multi 1.-7. ceahkkái

Sámi čábbodatoahppu

Mis leat Sámis sihke filosofat ja giellačeahpit, duojárat ja juoigit, muhto illá oktage lea dássázii fuomášan jurddašit ahte ot-ná máilmnes mii sápmelaččat maiddá dárbbasat juoidá maid earát lávejit gohčodit estetihkkan, ja maid sá-megillii sáhttá jorgalit čábbodatoahppun, vaikko vel sámi estetihkka lea mealgat eanet – ja eará – go dušše čábbodaga birra. Estetihkka gullá oktii viiddit duodji-doahpagiin, ja fátmasta dan láhkai eallinoainnu mii vuolgá ja lea vuodđuduuvvon árvvuide, sihke árbevirolaš ja ohppojuvvon, ja sistisdoallá sihke estetihka, retorihka ja filosofia. Buot diet boares greikkagielas vuolgán jurddašanvuogit leat maiddá mis sápmelaččain, muhto mis ja eará álgoálbmogiin eai geavahuvvон juste diet sá-nit ja doahpagat govvet min áddejumiid ja láhttenvu-giid.

Mun koserejin muhtun jagiid dassá Sámeradios dan vásáhusa birra go gárten čoahkinjodiheaddjin muhtun idjasemináras Kárášjogas gávnahit ja mearridit gii lea Sámieatnama čeahpimus juoigi, de dan in áiggo geardduhit dál, dušše dadjat ahte dakkár meroštallamii nammalassii dárbbasuuvvojtit estetahtalaš mihtut ja árv-vut. Eai dieđus idjagilvvuide gal, muhto jus mat galggašii meroštallat – dego Sámi Grand Prix:s – ahte mii lea buoremus luohti. Go árvvoštallat gii lea čeahpes duo-jár, gáktegoarru dahje vaikkoba muitaleaddji, de geava-hat estehtalaš norpmaid. Dan dihtii sáhtášii dadjat ahte

čábbodatoahppu duođaid birastahtá min árgabeaivvi, mii dábálaččat eat dušše smiehtas dan. Giellameaštirat gis leat čeahpit gielain govvestit lehkos makkár ássi dal leš, sii dovdet sámi metaforaid, ja sii máhttet stoahkat ja hearvva ráhkadit go omd. bonjastit sániid nu ahte álgo-ooivil nuppástuvvá ja gártá somán dan dihtii go sisdoallu fáhkka rievddiha juoidá earán go maid olmmoš lei oaivvildan.

GÁIBIDUVVO ČALBMERAVKALEAMI HUTKÁI-VUOHTA

Juksan dihtii giellameaštirvuoda, gáibiduvvo eatnigiel-hálli dássi – go dalle ferte máhttit gielain stoahkat nu ahte iskkada dan rájáid ja ohcá sániin odđa vejolaš mearkkašumiid. Ferte máhttit sihke geažidit ja gar-vašit, bonjastit ja mohkohallat, guoktiluššat ja hálahit, dájuhit ja jáhkkihit; eará sániiguin daddjon olmmoš ferte hálddašit olles giela metaforalaš registara ja riggo-daga. Dat maid oahppá giellakurssain ii leat doarvái go olmmoš galgá gulahallat ja áddehaddat sámegielat ol-bmuin gii máhttá ja hálddaša buot daid namahuvvón giellakoansttaid. Ii ge várra leat vejolaš oahpahit mo omd. galgá láhttet go moalkasaddá dahje bonjasta. Ii gávdno mii ge fásta vugiid mo dan dahkat, dan ferte das ja dalle fuomášit – buot dát dáiddašlájat gielas eaktudit čalbmeravkaleami hutkáivuoda. Olbmos ferte sier-ra attáldat dasa ahte máhttit čuovvulit nuppi sága ja dan bonjastit hearvva guvlui. Ii ge dan sáhte dahje gal-

Sápmelaš oainnat lea čáda hilbat, ii fal skealbma.

ga badjelmeare dahkat, de ii leat šat somá, šaddá dušše sáhkabillisteaddjin.

Čeahpes geažuheaddji, gii hálldaša snoallama, maiddá gullá giellameaštirjovkui, vaikko vel dat gealbu ii leat šat nu árvvus adnojuvvon sierranaš sivaid dihtii, de dat goit lei dolin oassin sihke giellastoahkamis ja das lei vel noaideoskkus mearkkašupmi ge, go dat lei oassin rituálas fidnet noaiddi friijasielu máhccat fas noaidái go lei mátkkoštan viidát sihke jábmiidáimmus ja máilmes dieđuid háhkamin. Snoallan árbevirolaš mearkkašumis lei dáiddasuorgi mii gulai retorihkkii ja metaforaid hálldašeapmái. Dan gávdna omd. sámi dološ myhtas Beavvi bártni soagpomátkki birra jiehtanasaid eatnámis, maid máttasámi báhppa Fiellár Ánde, Anders Fjellner, čállii. Ii snoallama ge leat álki oahpahit, dat gáibida giellalaš čehppodaga hábmet cealkaga nu ahte dan lea vejolaš áddet guovtti láhkai; dábalaš árgabeaivválaš mearkkašumis, ja de vel nubbi mearkkašupmi mas lea konnotatiivva sisdoallu, nu mo ovdamearkka dihtii Fjellnera myhtas dan gávdnat.

Nubbi vuohki lea giellalaš háhpilvuodðain heivehastit da-jaldaga nu ahte das fáhkka šaddá geažideaddji konno-tašuvdna, vaikko dat iešalddes ii dáidán leat dajaldaga jurdda álggu rájes. Dat vuohki gis muittuha čuovvuleam ja guorasteami juoigamis, mas čeahpes juoigi sear-vá nuppi luohzá, muhto hilbatvuodðas dahje luohte-

innovašuvnna dihtii, guorasta, juoigá šuoja doaresbealde, bonjasta šuoja mannat válđošuoja guora – ja dan láhkai jogo doalvu luodi eará guvlui dahje dušše ráhkada dasa liigemohki suohtasa dihtii. Buot dát ovda-mearkkat gullet giellalaš ovdanbuktimii, ja duodaštit ahte gielain sáhttá sihke stoahkat ja hilbošit, ja juste sápmelačča hilbatvuohta lea ge dehálaš duogás sámi giellameaštirvuhtii. Sápmelaš oainnat lea čáda hilbat, ii fal skealbma – go skealbma skelbmoša ja skealbmavuh-tii gullá bárti – muhto go hilboša, de dušše duhkoraddá olmmošlaš kommunikašuvnna vejolašvuodðaiguin. Dan sáhttá dahkat hearvva dihtii, áigegollun dahje sámi njálmálaš dáidaga praktiseremiin.

NJÁLMMÁLAŠ DÁIDDA, GIELA BUOÐDUN JA OAHPPOMATERIÁLAT

Visot dát vuogit gullet namalassii njálmálaš kultuvrii, de dan dihtii lea daid váttis fidnet čállojuvvot skuvla-girjjiide ja oahppomateriálii. Ii ge dáid vugiid leat álki demonstreret, go dat eaktudit konteavstta maid lea váttis plánet ja measta veajjemeahttun čállosis čájehit ja čilget. Dáiddalaš dássi lea okta eaktu, dego omd. Áillohačča divttas mas almmáiolmmoš čárve duolji oađedettiin go lea moarsis birra niegadeamen, muhto son ii leat šat das. Oasi Ivvár Ivvára dáidagis ge sáhtášii dulkot geažideami perspektiivvas – jáhkan vel measta ahte oassi dain lea dahkkon dakkár duogášjurdagiin, omd. Sámi vuorkádávviriid uksageavja ja su govvaráidu

Homo sapiens, vuoimmálaš eallima birra. Ieš han dušše mojohalai go mun dan oktii sutnje árvalin. Dan viidáset guorahallan gáibida sámi siskkáldas kulturmáhtu ja metaforalaš gelbbolašvuoda mii ii guoskka dušše gillii, muhto fátmmasta viidábut sihke govva- ja juoigandái-daga ja sámi ovddeš árvvuid.

Giellameašttirvuohta Sámis lávii dávjá mearkkašit mo sáhttá nuppi olbmo buođđut dahje giellat. Buođđut dahje giellat, fuomáš fal mo sámi retorihkkii gullet árbevirolaš bivdodáiddu doahpagat, vaikko vel leat ge hállamin eará buođđuma ja gárduma birra go luossadahje rievssatbivddu. Dávjá dat dáhpáhuvai bonjaste-miin das maid nubbi lea dadjan. Fáhkka oažžu dajaldat áibbas eará mearkkašumi go maid hálle lei oaivvildan, muhto man guvlui liikkáge lea vejolaš sága jorahit. Danin lea ge sámi gulahallan nu miellagiddevaš fáddá, ja danin šállošan sakka go min giellaoahpahus ii leat goas-sige deattuhan dáid beliid gielas. Jákhan olu eanebut livčče hálidit lohkatt sámegiela jus min oahppo-ásahusat livčče fállan kurssaid mas sáhttá oahppat gielain kons-tošit dan sadjái go dan dušše sojahit.

Nugo jo lean máŋgii dadjan, giella lea somá, ja mii galgášeimmet buohkat rahčat eanet dan guvlui ahte čájehit mii dat lea somá sámegielain, eat ge álo dušše ballat dan jávkamis dahje čurbošeames go dan geavahat. Giel-la mainna álmot illuda, mainna stoahká, mii hástuha

odđa dadjanvugiide, odđa giellagovaide – dakkár giella ii goassige jávkka. Jákhan ahte Áillohaš, IMA ja Mari leat buorit duođašteaddjít dasa ahte sámegielain juk-sá vaikko man guhkás, go bere luohttá dasa maid lea dakhkamin. Ii Shakespeare ge čállán danin ahte šaddat máilmmebeakkánin, muhto tinen dihtii eallinláibái. Manjítáigi de lea duođaštan su čállosiin dakkár árvvu ahte agibeavái orrot báhcimin klassihkárin.

EALLIT OLMMOŠIN JA LÁHTTET VUOHKKASIT

Min čábbodatohppui gullá ollisuohtha; eallit olmmošin ja láhttet vuohkkasit, dat lea holistalaš sullii seammaláhkai go navaho-čeardalaččat dadjet iežaset eallino-ainnu birra: *Walk in beauty*, mii mearkkaša ahte visot maid dagat lea báidnon dasa ahte galgá leat čába, anolaš ja vuogas. Dego sámegillii sáhttá duddjon-sáni geavahit seammásullasaš sisdoaluin, omd. dajaldagas: Dat dudd-ju munnje buori. Máttasámegielas gávdno doaba *dáajmijes vuekie*, mii mealgadii vástida navaho-álgóčeardda walk-in-beauty jurddašeapmái, nammalassii ahte dat mii lea čába, dat lea maid vuogas ja dat doaibmá buoremusat. *Dáajmijeslaakan* dasto lea vuohki mo appliseret dán eallinoainnu beaivválaččat. Muittuha beanta dološ greikka filosofa Sokratesa čuoččuhusa ahte jus olmmoš diehtá mii lea riekta, son maid dakhá dan mii lea rickta.

Sámegielas gávdnojít omd. vaikko man olu sánit iešguđet ge vázzinmálliide. Dat ferte mearkkašit ahte

Sápmelaš lea álo berostan das mo olmmoš vázzá – vázzá go čábbát, deampu vai loaidu go.

sápmelaš lea álo berostan das mo olmmoš vázzá – vázzá go čábbát, deampu vai loaidu go, ja makkár oktavuohta omd. lea su vázzima ja goruthámi gaskkas. Illá ávkkoha čába vuoddagiiguin ge čiehkat doarsejuolaggi, dat goit lea oanehaš ja jorbbas, mii ovddeš sámi čábbodatoainnu mielde ii adnon hámálažan. Lea váttis otne diehtit manin nu jurddašuvvui, muhto olbmo vázzinlhki sáhtii ee. leat mielde mearridgeamen gean váljjii eallinguoibmin. Loaggi ii ge adnon čáppisin, muhto beavrrit sáhttá leat sihke olmmoš ja boazu – guhkes njulges juolggagat maid hámi sápmelaš čalbmi lea čáppášan. Nalas-buvssat sággárat eai livčee ollen gosage árbevirolaš sámi árvvoštallamis, go hiitamat leat beare vuollin, nu mo daddjo boares luohtedajahusas – nisu ii dohkkehan albmá alcces irgin go ii máhttán gárvodit čábbát.

Dás vel lohppii moadde ovdamearkka mo ovddeš sápmelaš lea govvidan iesguđetge vázzinmálliid. Ii fal dan dihtii ahte vázzimis livčii erenoamáš mearkkašupmi sámi árvvoštallanvugiid gaskkas, muhto dušše dan dihtii go dat lea veahš somás ovdamearkkat, masa otná olmmoš sáhttá himihit. Mii dovdat sámi dárkilis terminologija mán̄gga eará eallinvugiid govvideames ja dáiddalaš ovdabuktimis nu mo mat duojis ja juogamis. Gáibidivčii menddo stuorra saji duođaštit olles viidođaga, de danin válljen dán vuoro dušše ovitta suorggi, man birra olbmot eai dáidde nu sakka smichtastan ge, ahte mo dát vearbbat govvejít árgabeaivválaš doaimma nu go vázzima. Listu livčii sáhttít guhkidit, go gávdnojít vel ain eanet doahpagat, muhto lean dás válljen muhtumiid čájehan dihtii áššesuorggi govdodaga.

MUHTIN VÁZZIN-VEARBBAT JA DAID (ESTEHTALAŠ) MEROŠTALLAN

VÁZZIT / VÁJALDIT / VÁNDDARDIT – neutrála vearb-bat mat mitala ahte olmmoš vázzá

BEAVRRUHIT – vázzit njulges ja guhkes julggiiguin, adnon hámálaš vázzinmállin

DEAMPUT / STEAMPUT – vázzit lossa lávKKiiguin, duolmmastit lossadit (dego váiban dahje dolkan)

DEAVIRDIT – degó geassit julggiid go vázzá, vázzit njozet (dego vuostemielas)

DOARSSUHIT – geas leat gassa juolggit, geas leat vuoddagat gisson nu ahte leakkat šaddet gassat

GUOKKARDIT – vázzit gieđaid ja julggiid alde; gieđat ja juolggit gusket oktanaga eatnamii dahje láhttái

LÁVKUT, LÁVKULIT – guhkes lávKKiiguin vázzát

LOAIDAT / LOAIDDASTIT – vázzit goargadit, njulges lávKKiiguin, hui diehtomielalaččat

NUORBAT – aiddo dal de johtá ovddos, hui njozet vázzit, johtit

READNJUT – vázzit oanehis julggiiguin, vázzinmálle vuolgán das go juolggit leat oanehaččat

REAHCCUT – vázzit oanehis ja boagge/ loagge julggiiguin; “cowboy-vázzinlákki”

LOAGGI – loaggahit, loaggut; ‘ságget’ (loaisi, loarfi)

BOAGGI – boaggut, boaggulit: vázzit boagge-julggiiguin, cowboy-juolgit

REAVRUT – synonyma bajit mearkkašumiide

RIHCCUT – vázzit dego addo čuožžilan miessi dahje láppis; vázzit dego cuoppu, njuikun-láhkai, álás julggiiguin

SALLUT, SALLULIT – vázzilit guhkes lávkiiguin, dego heasta go ruohasta

SARČUT – dábálaččat nissoniid birra, vázzit geahppa lávkiiguin, measta njukestaddat

SIMPUT – muittuha njoammila njuikuma, vázzit geahppa njuikkodeaddji lávkiiguin

SKEAVKÁHIT – synonyma sarčumii ja simpumii; “njuokkodeaddji vázzinmálle”

SKIERBMUT – čiŋkut

SPANUHIT – geas leat seakka juolgit; vázzit seakka julggiiguin ja baskkes biktasiin/buvssain

ŠLOAHTAT – synonyma deavirdit verbii, julgiid ‘geassit’

GOVVE BIKTASIID VÁZZIS

RÁMSSIHIT – tráso biktasiiguin vázzit, ráigebiktasat, dego muhtun áigi dassá ledje ráige jeansat

REALSSISTIT – vázzit rabas beaskkain dahje gávttiin

SKOLPUT – vázzit gákte- dahje beaskagerddiid nu ahte lea hui ‘baggy’ manjil, dego seahkka de livčcií gávtti siste sealggobéalde

GOVVE MAKKÁR VÁZZI LEA

ii leat dušše vázzinmálles sáhka, muhto makkár olmmoš lea oaidnit, makkár hápmi sus lea:

BOALČČUHIT – geas lea boalči

BARFFUHIT – geas leat olu ja barfe vuovttat

BEAVRRUHIT – mo dakkár vázzá geas leat guhkes ja njulges juolgit

DOARSSUHIT – mo olmmoš geas leat gassa leakkat, juolgit, vázzá

GUVRRUHIT – mo guvre-olmmoš vázzá

LOAGGAHIT – mo loagge-olmmoš vázzá

SPANUHIT – mo olmmoš geas leat seakka juolgit ja baskkes buvssat vázzá

Gårvå: Várdas Huhttána guoran (1859).

Gårvåtjehppe: Gångäis Karl IV (Vuonan) / Karl XV (Svierjin). Tável la dálla Álmmukdávvervuorkán (Nationalmuseum), Stockholman (nationalmuseum.se).

Govva: Oainnus Huhttána guoras (1859).

Govvačeahppi: Gonagas Karl IV (Norggas) / Karl XV (Ruotas). Tával lea dál Álbmotmuseas (Nationalmuseum), Stockholmas (nationalmuseum.se).

Lars Levi Læstadius

JULEVSÁMEGIEL TJÁLLEN

Læstadius-vieljatja Lávrra (Lars Levi) (1800–61) ja Biehtár (Petrus) (1802–41) lijga julevsámegielaga. Mánnán Jæggeluovtan ja Árjepluoven sunnu ieddnegiella lij svierigadárro, valla jagen 1808 fuolkke jádij Huhttánij gánnå vuorrasap vielljabielle bargaj hærrán, ja danna oahppagådijga julevsámegielav sunnu rádnajs. Jagen 1816 Lávrra ja Biehtár jádijga Huhttánis. Dassta mañjela lijga árromin svierigadáro guovlojn oahppen Härnösandan ja studænnan Uppsalan. 1826 rájes Lávrra bargaj hærrán nuorttasáme-suomagiel guovlon, Gárisvándon. Ij lim danna ’am dåssjå hærrán ja dåbdos gáhttsám- ja tjielgosvuodasárnnediddjen, valla vil botanihkkárin ja filosofan, ja sán vattij aj ålgus moadda girje. Ienemusá dajs lidjin dárogiellaj, vil ájn 1838 rájes soabmása julevsámegiellaj – ij lim dajt jagijt 1816 mañjel vajálduhittám dav gielav.

Læstadiusa Lávra vuostasj sámegiel girjásj, *Hoalájdahtttem ristagisá ja sahte almatja gaskan*¹ (jages 1838), lij nubbe julevsámegiel almodus (Váhtjera girkko-hærrá Pehr Högström (1714–84) lij vuojn jagen 1748 vaddám ålgus postillav vuostasj julevsámegiel girjjen). Læstadiusa *Hoalájdahtttem* sisadná gatjálvisájt ja vásstádusájt girkkovádtsema birra. Le vil tjielgosvuodartála. Girjátja namma jáhttá hoalájdahttemav, valla tæksta l ienni bælkko. «Sahte almasj» ij oattjo javllat náv ållo. «Ristagis» vas dabárda guhkev ja bælká «sahte almatjij». Dat girjásj ij goassak lim náv lijkkuduvvam gá suv tjálukparafrása, *Dålusj subttasa*, *Jubmela birra ja almatjij birra*¹ (1844). Álkkes ja luondulasj giella dán girjen nammaduváj «goahte-

sámegiellan» danen gá giella lij sämmi gá mij goaden aneduváj, hármmat ietjálágásj gá gássjelis ja iehpe-luondulasj giella ávdep sámegiel girjijn.

Læstadius lij dán ájggegaskan avta bále tjállemin guokta girje. Bargadijn *Dålusj subttasij* sán aj álgij tjället girjjegiehtatjállagav sáme religiávnålasj árbbedábe birra, *Fragmenter i lappska mythologien* (Biehke sáme mytologidjas). *Dålusj subttasa* vatteduvvi ålgus juo jagen 1844, valla álles *Fragmenter* esski jagen 2003. Buojkulvissan *Dålusj subttasij* lav kapihttalav suddulve birra válljim danen gá *Fragmenter*-tjállagin Læstadius tjálij árbbedábálsj julevsáme dulpvesubttasa birra, ja gá l miellagiddis buohastahttet guokta versjávnå. Suv ádjaga lidjin goappátjagá Pehr Högströma gávvidime Sviera Sámednamis (1747) ja ietjas tjálálvisá. Julevsáme subttasa milta Jubmel akti gámedij ednamav nav ahte tjáhtje jávrijs ja änojs dulvvadij ednamav ja hávkkadij almatjijt ietján gá avtav vieljav ja suv oappáv. Jubmel sunnuv tjuovoj alla várráj man namma lij Bassevárre, ja gá hiechte lij náhkåm, oarbbennattja sirádijga ja áhtságådijga ietjá almatjijt, valla ejga guhtik gávna. Gávnadijga vas gálmrmá ja guutta jage dan mañjel, valla dåbdågja nubbe nuppev ja danen ádåsis sirádijga. Gá sáj gájt gávnadijga vil gálmrmá jage dan mañjel, de ejga dåbdå nubbe nuppev ja sahkkidijga mánájt. Dájs mánájs gákka dálásj almatja báhti. Læstadius lasedij ahte árjepluovsáme árbbedábe milta lij Sáráhkká gut 300 jage dulve mañjel lij buktám sámitj ednamijda gánnå árru dán ájges (Högström [1747] 57; Læstadius [1839–45] 2003: 127).

¹ Dálásj tjállemvuogjin.

Gåvvå: Lars Levi Læstadius jagen 1839, gå sán lij álgám tjállet goappátjagá *Dålusj subtsasiid* ja *Fragmenterijt*.
Gåvvå girjes *Voyages en Scandinavie, en Laponie au Spitzberg et aux Feröe pendant les années 1838, 1839 at 1840*. Tjadno 2, gåvvå 165. Dåjm. P. Gaimard. Paris [1852].

Govva: Lars Levi Læstadius 1839:s, goas son leai álgán čállit sihke *Dålusj subtsasiid* ja *Fragmenterijt*.
Govva girjis *Voyages en Scandinavie, en Laponie au Spitzberg et aux Feröe pendant les années 1838, 1839 at 1840*. Čanas 2, govva 165. Doaimm. P. Gaimard. Paris [1852].

Lars Levi Læstadius

JULEVSÁMEGIEL ČÁLLIN

Læstadius-vieljažat Lávra (Lars Levi) (1800–61) ja Biehtár (Petrus) (1802–41) leaigga julevsámegielagat. Mánnán Jæggeluovttas ja Árjepluoves sudno eatniagiella leai ruotagiella, muhto jagi 1808 bearasha jodii Huhttánii gos sudno boarráset vielljabealli barggai báhppan, ja das oahppagođiiga julevsámegie la iežaska rátnain. Jagi 1816:s Lávra ja Biehtár jodiiga Huhttánis. Dasto oruiga ruotagiel guovlluin oahppin Härnösandas ja studeantan Uppsalas. 1826 rájes Lávra barggai girkohearrán davvisáme-suomagiel guovllus, Gárasavvonis. Ii lean das dušše báhppan ja dovddus moriidus- ja juguhisvuodásárdnideaddjin, muhto vel botanikhárin ja filosofan, ja son olggosattii mánga girjji nai. Eanas dain ledje ruotagillii, vel ain 1838 rájes soames girjji julevsámegillii – ii lean daid jagiid 1816 manjel vajálduhtrán dan giela.

Læstadiusa Lávrra vuosttas sámegiel girjjáš, *Hoalájdahittem ristagisá ja sahte almatja gaskan*² (Humaheapmi risttagasa ja sieiva olbmo gaskkas) (jagis 1838), leai nubbi julevsámegiel publikašuvdna (Váhcira girkohearrá Pehr Höglström (1714–84) leai juo 1748:s olggosaddán postilla vuosttas julevsámegiel girjin). Læstadiusa *Hoalájdahittem sisdoallá jearaldagaid ja västädusaid girkostallama* birra. Lea vel dasa lassin juguhisvuodačála. Girjjáža namma lohpida humaheami, muhto teaksta baicca lea bealku. «Sieiva olmmoš» ii oaččo hupmat nu ollu. «Risttagas» gis šloabarda guhká ja soaimmada «sieiva olbmo». Dat girjjáš ii goassege lean nu bivnnut dego su biibbalparafrása, *Dálusj subtsasa, Jubmela birra ja almatjj birra*² (Dološ mualusat, Ipmila birra ja olbmuid birra) (1844). Álkes ja lunddolaš giela dán girjjis gohčoduvvui «gaohtesámegiellan» go giel-

la lea seammá mii adnojuvvui goadis, hui earálágán go mohkkás ja eahpelunddolaš giella ovddeš sámegiel girjjiin.

Læstadius leai dán áigodagas oktanaga čállime guokte girjji. Bargadettiin *Dálus subtsasiiguin* son nai álggičállit girjegiehtačállosa sámi oskkolaš árbedieduid birra, *Fragmenter i lapska mythologien* (Bihtát sámi mytologijas). *Dálusj subtsasa* ledje olggosaddojuvvon juo 1844:s, muhto olles *Fragmenter addojuvvui* olggos easkka 2003:s.

Ovdamearkan *Dálusj subtsasiin* lean válljen kapihtta-la čáhcedulvvi birra go *Fragmenter-čállagis* Læstadius čálili árbevirolaš julevsáme dulvemitalusa birra, ja go lea miellagiddevaš buohtastahtit guokte veršuvnna. Su gáldut ledje sihke Pehr Höglströma bagadallamat Ruota Sámis (1747) ja iežas merkejumit. Julevsáme mualusat mielde Ipmil oktii gomihii eatnama nu ah-te jávriid ja eanuid čáhci dulvai eatnama ala ja heavahii buot olbmuid, earret ovttä vielja ja su oappá. Ipmil čuovui sudno alla várráí man mamma leai Bassevárri, ja go heahti leai nohkan, oappážat sierraneigga ja ohcagodjiiga iežá olbmuid, muhto eaba gávdnan ovttage. Deaivvadeigga fas golbma ja guhtta jagi dan manjel, muhto dovddaiga goabbat guoimmiska ja danin sierraneigga odđasis. Go soai goitge deaivvadeigga velá golbma jagi dan manjel, de eaba dovdan goabbat guoimmiska ja sahkkeheigga mánáid. Dáin mánáin visot dálás olbmot bohtet. Læstadius lasihii ahte árjepluovsáme árbedieduid mielde leai Sárahkká guhte 300 jagi dulvvi manjel leai buktán sámiid eatnamiidda gos orrot dán áigge (Högström [1747] 57; Læstadius [1839–45] 2003: 127).

2 Dálás julevsámegiel čállinvugiin.

Buojkulvistæksta/Ovdamearkateaksta

Biehkke girjes *Dålusj subtsasa, Jubmela birra ja almatjj birra* (Härnösand 1844). (*Dálásj tjállemvuohkáj: H. R.*)

Vidát biehkke. Suddodulve birra.

Valla Noach oattjoj ármov Jubmelis, dan diehti gå sán lij lájes álmáj ja jubmelbalulasj iellelav anij, náv guhkev gå sán ielij. Valla ednam lij ábbánagá bësstum Jubmela tjälme ávdân, ja verrudagás dievas. Ja gå Jubmel vuojnij, gákta gájkka oadte lij bësstám ietjas, de jah-tij Sán Noachij: juhkke oadte galggá hevvanit muv ávdân; juhte ednam la verrudagás dievas. Dan diehti sidáv mán dajt hähkkidit ierit ednama nalte. Dagá dál al-lasit árkav (skihpiv [= hávsav]) biehtsemuoras, gálm-måtuode stihko (álana) guhkkudahkaj, vihttalák stihko gábddudahkaj, ja gálm-málák stihko alludahkaj. Ja dán galga dahkat dasá gálm-má lanjá bájkkálakkó; stihko mahte ihkkunav [= vinndegav] galga dán biedjat ba-jelt ja uvsá gassko: ja dán galga dav darvvat álgolt ja sis-te. Juhte mán ájgov bádjat stuorra tjáhtjedulve boah-tet ednama nalá, hevadahtjat gájkajt almatjjit, gej sin hägga ja vuojnjanis la, ja gájkka, mij ednama nan la, galggá hähkkánit. Valla dujna mán sidáv dahkat lihtov: dán galga mannat árka sisá aktan áhkájnit ja bárni-jdat-gum ja dáj áhkájgum. Ja dán galga luojttet árka sisá av-tav árrásav ja avtav niijnelisáv juohkke tjerdas, dajs juh-tusíjs ja láttijs, ma tjáte sinn' e ie. Ja Noach dagáj náv-gå Jubmel lij suv gáhettjum.

[...] [Dánna tjuovvu gávádus dulves.] [...]

De Jubmel mujtij Noachav ja gájkka dajt juhtusijt, ma árka sinn' lidjin. Ja Jubmel bájai biekkav båssot ednama nalá, vai tjáhtje galga tsoahkot. Ja hárde ádjaga buo-dusin, ja almen ihkkuna sadjanin, ja ilme arvedimes [= rássjodimes] hiejtij. De tsoahkogådij tjáhtje tjuoh-te ja vihttalák bieje manjen. Ja giehttjut nuppe láhkåj biejen giehttjut mánon, tsoahkkuj Noacha árkka soa-

mes várretjähkkåj; dan váre namma lemásj Ararat. Ja tjáhtse uhtsoj ájn gitta lågåt máno rádjáj. Ja vuostasj bieven lågåt mánon vuojnnuin várretjähkå. Nielljalåk bieje dasste manjel rabáj Noach ihkkunav, ja luojtij álgus gárránisáv. Valla dat girdij ávdás manjás, dasá gå tjáhtse gájkåj ednama nalte. Dasste manjela luojtij sán duvvolåttev álgus, vaj sán galgaj gähettjalit, man mudduj tjáhtse lij tsåhkum. Valla gå duvvolådde ij gávnnam sajev, gáså galgaj säjvvot, de máhtsaj dat ruopptot, daj-na gå tjáhtse lij vil juohkke sajen ednama nan. De vuordij Noach gietjav bieje, ja luojtij vas duvvolåttev álgus. Dat bådij ruopptot iehkeda bålláj, lasstabiehkke njál-men. De árvvedij Noach, juhte, tjáhtse lij tsoahkomin. Valla sán vuordij vil gietjav bieje, ja luojtij ájn duvvo-låttev álgus; ij ge dat boahtáam sjat ruopptot. Vuostasj jagen giehttjut tjuohtáj, vuostasj biejen ja manon, rabáj Noach árkav bajelt, ja vuojnij ednamav juo gájkkåsin.

De jahtij Jubmel Noachij: maná álgus árka sisste dán ja duv áhkká, aktan bárni-jgum ja áhkájgum, ja láttijgum ja juhtusijgum, ja gájk ietjá ielle, ma dujna lemásj árka sinn'. De Noach vuolgij álgus árka sisste, aktan áhkájnis ja bárni-jgum ja ietjá hekka, ma árka sinn' lemásj árrum. Ja Noach dagáj álltárv Härráj, ja válldij juohkkelágan juhtusis ja láttes, mij bárådahtes la, ja värrodij Jubmelij boalldem värov. Ja Jubmel lijkkuj dasá ja jahtij vájmonis: iv mán sjat galga garrodit ednamav almatjj diehti; juhte almatja vájmo hállo l bahá gitta nuorrudagás. Iv mán galga dásste duohku hevadit gájkka, mij vuojnjaná. Ij galga, náv guhkev, gå ednam tjuodtju, náhkkåt spa-rodibme (gilvem) ja tjuohppam, tjoasskem ja báhkka, giesse ja dálvve, bievjve ja idja.

Tåluts Suptsasah,

Jubmela pirra ja Almatji pirra,

Majste juoskehat, lutte wišja taaw firjew läfftät,
ädjo tiettet, folte Jubmel algo-ilmen lä sjövöndjetam
taikka, mi taan ja tuon nobben ilmen fandno, ja
folte Jubmel lä suerra ibmahi tjada puorit ulbmuit
warjelam ja yahas almatjat hävatam; Jubmeli
tudnen ja Niisiagasaita auken lä tait paakoit
tjaallam ailes Tjaalloga milte;

Lars Lewi Læstadius,

Koŋsi ja Kirkoherra Karasawuma Tåggotmoan; Naše älmä
Granküla Kungsöfa Kudnečas Schremmest; äslats Rusa Kemi-
gala Koivuvais mura sebət Utsalon; varomnari sebət God-
hom; ja Noaše älmä sebət Enjolanda ūban, Edinburgh.

Nenogis taan miha Ruetä riisan lä, Sabmedattjai tet,
mašam rasa walivew, lutte taaw firjew lä ränta paasei-
sum paitnam, ja tan älmä namma lä Öyling Hernöjan-
da ūban; walla Nenogis ūta rutaitis ruopiot; tanteti
faltih. Sat meilaujah taav firjew åstet ja wiſjallit läfftät.

S E R I E S U N D.

Neljästä neljästä viivien Juulä manen 1844.

Gåvvå/Govva: *Tåluts Suptsasah*. (Dålusj subtsasa) (1844), vuostasj bielle. / (Dološ muitalusat) (1844), vuostas siidu.

Tsuojggim buojkulvistækstaj

Moatten sajen Læstadius la adnám nuorttasáme jali suomagiel bágov julevsáme bágó sadjái. Danna lav biedjam danja lágásj julevsáme bágov nieljetjiegak parantesaj sisi. Bágó dábálasj parantesaj sinna li Læstadiusa ietjas duotte.

Čilgehus ovdamearkatekstii

Muhtin sajis Læstadius lea atnán davvisámi dahje suo-magiel sáni julevsámi sáni sadjái. Lean dás bidjan västi-deaddji julevsáme sáni roahkeruođuid sisa. Sánit dábálaš ruoduid siste leat Læstadiusa iežas lasáhusat.

Lars Levi Læstadius

Fragmenter i Lappska Mythologien

Gudalära

Angelica

Gåvvå/Govva: *Fragmenter* (Biehke/Bihtát) ([1839–44] 2003).

Ádjaga ja girjjetjálos (jus hálijt ienebut låhkåt)

Gáldut ja girjjalašvuohta (jus háliida lohkat eambbo)

Högström, Pehr. [1747.] *Beskrifning Öfwer de til Sveriges Krona ly-
dande Lapmarker*. [...]. Stockholm.

Kintel, Anders. 2002. «ja gå tjalmme ij das vuojne, ij ga biellje gulá,
de sjevnjut dát ilmme ja hávdce de rahpus...» – oversikt over
Lars Levi Læstadius' samiskspråklige skrifter med språklige
kommentarer. *Bárjás* 2002, s. 47–56. Áluokta / Drag.

[Læstadius, Lars Lewi.] 1838. *Hálaitatem Ristagasa ja Satte almat-
ja kaskan*. Hernösandesne.

Læstadius, Lars Lewi, 1844. *Tåluts Suptsasah, Jubmela pirra ja Al-
matji pirra*. [...]. Hernösand.

Læstadius, Lars Lewi. (1844) 2018. *Tåluts Suptsasah, Jubmela pirra
ja Almatji pirra / Gamla berättelser om Gud och om människor*,
med språkliga och kyrkohistoriska kommentarer av Olavi Ko-
rhonen. Dåjm. / Doaimm. O. Korhonen. [Boden.]

Læstadius, Lars Levi. (1839–45) 2003. *Fragmenter i Lappska My-
thologien*. Gudalära. Dåjm. / Doaimm. N. M. Knutsen & P.
Posti. Tromsø.

Rydving, Håkan. 2000. Lars Levi Læstadius og det første lulesa-
miske skriftspråket. *Lars Levi Læstadius: botaniker, lingvist, et-
nograf, teolog*, s. 69–76. Dåjm. / Doaimm. B. Jonsell, I. Nordal
& H. Rydving. Oslo & Stockholm.

Filbma mii deaivá áiggi vuoinjja

– vuostálastin ja vuolláneapmi sámi rahčamušain

Dál leat jo mánut gollan das rájes go guovvamánu álggus mátkkoštin Oslui geahčcat Ole Giævera filmma "Ellos eatnu". Lei filmma Norgga-premiera, ja Colosseum kinos ledje dievva gávttehasat. Eai aiddo nu olu go ovddit háve go ledjen mielde kulturdoaluin oaivegávpogis, goas sápmelaččat miehtá Norgga ledje hurrulan Oslui ja Operai vásihit Davvinorgga filharmoniija Áillohaš-bihtá "Beaivi áhčážan ja Eanni eannážan" ovttas Beaivvás Sámi teáhteria. Dán vuoro Colosseumii ledje čoahkkanan eanáš Oslo sápmelaččat ja neavttárat geat ledje mielde filmmas. Ovdal Oslo filbma lei čájehuvvon sihke Mázes ja TIFF:s Tromssas, gos lei ge rahpanfilbman olles riikkaidgaskasaš filbmafestivalas.

Dát čálos ii leat jurddašuvvon árvvoštallamin, muhto hálidan juogadit muhtun jurdagiid mat bohciidedje dán ovta geahčči millii maŋjil go ledjen geahččan filmma. Čanan daid jurdagiid oktii sihke 1970- ja 80-jagiid sámi miellalágiin (mentali-tehta) ja geasán muhtun linjáid sihke dalá ja dálá áiggi jurddašanvugiide, nu mo dat ilbme ja ihte dalle, ja man guvlui otná mentalitehta lea johtán dan ektui. Lea somá dakkár dáiddaovdanbuktimiin mat movttiidahttit viidáset smiehttamuššii ja iešguđetge áiggiid miellalágiid buohastahttimii, nu mo "Ellos eatnu" filbma dagai, na ain jo mu guovdu. Mun ledjen bovdejuvvon premierefestii, muhto man nu si-vas filmma morašlaš vuollerávdnji, ii addán munne feastamiela, baicce dagai mu duođalažžan, de mun máhccen hotellatnjii smiehtadit viidásebbo, dan sadjái go mannat festii.

Dadistaga šattai miella čállit juoidá mu jurdagiid vuodul, de vuos čohkkánin ja čállen guhkes mailla regissörii, geainna oahpásmuvven ja gean veahás veahkehin

ELLA MARIE HÆTTA ISAKSEN

ELLOS EATNU LA ELVA LEVE

OLE GIÆVERA FILM

EN FILM AV OLE GLÆVER

Dás dáidá šaddat buorre filbma, ii ge dušše ieš muitalusa dáfus, muhto maiddá áiggi vuoinjya govvideaddjin.

filmma ovdabarggus, dalle go son álggii mánusiin bargat. Lei hui suohtas leat mielde, ja oidnen jo dalle ahte dás dáidá šaddat buorre filbma, ii ge dušše ieš muitalusa dáfus, muhto maiddá áiggi vuoinjya govvideaddjin.

Danin go eai jođe girdit Oslos Girkonjárgii lávvardagaid, de jotken baicce barggildit Sámis-magasiidnii ge čállit juoidá. De dá de lea mu čálus, mainna álgen dastán manjgil go filmma ledjen oaidnán, muhto mii dál easkka ilbmá, danin go dánlágan čálus ii leat čadnon mediaser-vodaga áiggehis- ja dilihisvuhtii, muhto baicce vuolgá esseija jurddašeaddji árbvierus, man gis sáhtášii buoh-tastahttit sápmelaš muitalan-árbevirrui; ahte olmmoš ii dušše muital mii filmmas dáhpáhuvvá, muhto seaguha iežas jurdagiid ja dovdamušaid muitalussii, nu ahte gártá muhtunlágán restorying (kontekstualiserejuvvon muitaleapmi filmma birra). Restorying lea doaba man geavahit girjyálašvuodas. Dat mearkkaša muitalit muitalusa ođđasit, ja doaba váldá vuhtii ahte juohke muitaleaddji báidná muitalusa iežas áddejumiin, oainnuiguin ja dulko-jumiiguin, de dan dihtii muitalus šaddá ođđasit muitaluvvon muitalus – restorying. Ferten gal oktii vel geardduhit ahte in leat filmma árvvoštallamin, inge muitaleamen dan birra, ahte mii das dáhpáhuvvá, go dan navddán lohkiid jo diehit – jogo dan bokte ahte ieža leat geahččan filmma dahje lohkan čoahkkáigeasuid.

Esseija hápmi lea dakkár mii suovvá čálli mohkastit ja čuovvulit oalgejurdagiid, de lasihastttán vel moadde sáni dien engelasgiel doahpaga hárrái. Deatnogáddelaš han liiko sániiguin stoahkat, ii dušše iežas gielain, muhto maiddá buot eará gielaiguin ge maid máhteš. Engeglas-gielas sáhttá dagahit miellagiddevaš oktavuođa 'story'

ja 'restory' vearbaid gaskkas. 'Story' geavahuvvo dán áigái engelasgillii vuosttažettiin nomenin, muitalus-mearkkašumis, muhto ovdalaš áiggiid dat sáhtii maiddá geavahuvvot vearbani; mo hervet muitalusa (embellish a story). Restory gis dán oktavuođas mearkkaša mo nubbi olmmoš muitala muitalusa ođđasit iežas sániiguin ja deattastemiiguin, vuodđuduvvon daid áššiide mat juste dan olbmo fuomášupmái giddanedje.

Filbma lea válđopersovnna Estera sápmelaš morráneami birra. Dat dáhpáhuvvá vuosttažettiin Áltá-Guovdageainnu eanu dulvadeami vuostálastima dihtii, muhto maiddá Estera vásáhusaid geažil sihke bargosajis ja muđui ser-vodagas. Ester govviduvvo jaskeslunddot, muhto jurddašeaddiji nuorra sápmelažžan, gii ii leat ilus dainna mo su ruoktu lea čađa dáruiduvvon manjgil go su sápmelaš áhčci lea jápmán, ja eadni dál orru ovttas dážain, gii hálidivččii leat buorre biebmoáhčci, muhto gii ii dovdda ii ge ádde sápmelašvuodas maidige. Ruoktu lea jorran dábálaš davvinorgga dáža ruoktun, mii váivvidahttá Estera. Son baicce navddaša leat ovttas áhkuin, gii sihke sámasta ja vázzá gáktegerddiid.

Biebmoáhčci maid gululdaga rievdá. Ii várra iežas mie-las njulgestaga veaje dadjat Esterii ahte son doarju su, muhto dahká nugo albmát dávjá dahkat (davvin várra vel eanet go máddin, go Sámis ja Davvinorggas ii leamaš dáhpi albmáid gaskkas hállat dovdduid birra), son muitala bálddalas (parallella) muitalusa sivila jeaguhisvuoda birra dasa maid nealgudeaddjit dahke; namalassii mo báhtarar finnmárkolaččat márccce ruoktut báikkiidas-set manjgil 1944 eváhkkočavčča, vaikko vel eiseváldit eai lean suovvan sin dan dahkat. Biebmoáhčis – ja filmmas

Galgá maid atnit muittus man olu sámevuohta ja jurddašanmálle lea báidnán olles finnmárkku álbmoga áiggiid čáđa.

– lea dat hui buorre poenga, go dat mágga láhkai čájeha finnmárkolaččaid vuostálastima nu mo dat lei, ahte praksis dahke juoidá eará go maid eiseváldit ledje mearridan. Dán áigái dan illá lea šat oppa vejolaš dahkat, go dalle eaŋkilommoš ráŋggáštuvvo, muhto eváhkkoággi ii lean vejolaš ráŋggáštut stuorra oasi álbmogis, geat jo muđui ge ledje gillán eanet soađi geažil go eanáš eará norgalaččat.

Dainna vugiin oažu filbma vuohkkasit ovdan finnmárkolaččaid iešvuođa, nággárvuođa ja iešbirgejumi jurdaga – mii leamaš álbmoga nannosemos vuobmi birgemii. Galgá maid atnit muittus man olu sámevuohta ja jurddašanmálle lea báidnán olles finnmárkku álbmoga áiggiid čáđa. Lea easkka maŋnjil soađi ahte riikka eiseváldit álge aktiivvalaččat mearridit riikka davimus oasi badjel, ja dat lei ge vuosttažettiin dan dihtii go álge garrasebbot ávk-kástallat guovllu iešguđet ge luondduriggodagain. Dat lea filmma duogáš, mo Áltá-Guovdageainnu ášši heivii oktii dasa mo eiseváldit ledje meannudan sámi guovlluin ja sápmelaččaiguin áiggiid čáđa: finnmárku lei sin kolonia, mas sáhtte viežzat dan maid dárbbasedje beroskeahttá guovllu álbmogis ja sin ealáhusain.

Muhto filmma miellalágis dat lei sáhka. Pedagogihkas gávdno doaba ‘negašuvnna pedagogihkka’, mii hui oanehaččat daddjon oaivilda ahte oahppi oahppá maid ja mo ii galgga dahkat – dahje ahte oahpahusa boađus láddada oahppi áddet muiṭalusa dahje maid dal leš dulkomin, nuppegežiid go mo muiṭalus manná. Hui olu sámi muiṭalusat leat hábmejuvvon dán lágan ‘ráva-muiṭalussan’, vaikko ieš ráva ii daddjo čielgasit, de lea oalle čielggas muiṭalusa loahpas ahte nie ii livčče galgan dahkat, dahje ahte vásáhusas ferte oahppat juoidá manjít áigái. In jáhke

“Ellos eatnu” filmmas leamaš nu olu smiehttamuš juste das mo muiṭalus áddejuvvo, muhto jáhkan ahte filbma-dahkki lea fáhten dan vuoinjya mii bázii manjil stuimmiid. Johka dulvaduvvui, guovllu olbmuid jietna ii guldaluvvon, ja vuogatvuodaid sadjái bođii orgána mii oažu lobi jienádit ja oaivvildallat, muhto maid eiseváldit loahpa-loahpas eai dárbbasa jeagadit, jus eai dáhto. Álbmoga vuodđovuoigatvuodaid gullá ieš beassat mearridit iežas badjel, ja biehttalit earáid mearrideames du dáhtu ja áigu-muša vuostá. Jearaldat lea ahte lea go sápmelaččain otne dakkár vuobmi.

Iešmearrideapmi maid sápmelaččat ožžo sámedikkiiid bokte lea sakka ráddjejuvvon ja veto-riektái eai oro riikkaid eiseváldit miellasat oppalohkái ge. De jearaldat lea; maid de vuite sápmelaččat Áltá-Guovdageainnu ášši geažil? Stuorát ja buoret fuomášumi, buoret doarjaortnegiid oahpahussii ja kultureallimii, ja stuorát mátkebušeataid vai beassat leat mielde riikkaidgaskasaš álgoálbmot doaluin – sihke politikhalaš ja kultuvrralaš dásis. Olusat duhtet dasa, go sidjiide geat vuosttažettiin hálidit ovddidit sámegiela ja sámi kultureallima, sidjiide leat doarjaortnegat dehálemos, danin go dat addet bargovejolašvuodaid. Ja sámi dáidda oppalaččat lihkostuvvá hui bures sihke davviriikkain ja máilmes. Mángasiida dasto báhcá jearaldahkan ahte ii go dat leat ge móvssolemos vuouitu, ahte leat beassan eret assimilašuvnna doaibmabijuin ja baicce oaidnit ahtanuššan-vejolašvuodaid kultuvrii.

Dakkár duogáža ektui báhcá de imašteapmin ahte manin de liikkáge servodagas lea dakkár defaitisma-vuoigna. Vuolláneami miella dáistala vuostálastin mielain. Nuorra buolva lea hui áŋgir, ja vuorraset buolva doarju, veahás ge

Govva: Nordlys Arkiv

danin go oidnet iežaset ovddeš ánjirvuoda speadjalaston nuoraid entusiasmmas. Go ii sápmelaš gal goassige áibbas vuollán. Dat leamaš čielggas jo doloža rájes, omd. Suola ja Noaiddi juigosis, mas sápmelaš ovddasteaddji, noaidi, dahkaluddá kolonistii, suollagii, ahte son mahkáš lea vuollánan, ja ahte suollagis lea dál visot fápmu, muhto de jorggiha iežas álbmogii ja cealká ahte son áigu bálkestit eret suollaga, ii ge goassige addit vuollái. Seammá dagai sioux-amerikhá álgočearda iežaset ghost-dance (su-oivvandánsa) vieruin, mii maiddá galggai jávkadahttit vilges suollagiid geat deavdigohte eatnamiid ja bággejedje álgoássiid eret iežaset guovlluin. Vilgesolbmot eai jávkan, muhto ghost-dance vierru guđii manjnjásis vuostálastin-miela ja goargadisvuoda mii dagahii ahte olbmot njulgejedje guvre čilggiideaset ja jotke rahčat vuogatvuodaid ovddas.

Munnje Gieværa filbma šattai hui miellagiddevaš vásá-hussan dasa mo filbmadahkki iežas intuišuvnna bokte dagadettiin research, gávdná dahje fáhtehallá man nu vuignji mii báidná olles buktaga, ja mii dáidá gaskkustit hui goappatlágan dahje iešguđetlágan dovdamušaid

geahččiide, mii vuolgá das ahte man bulvii ieš gulat, man aktiiva leat sámi lihkadusas, makkár politihkalaš vuoit-tuid dahje massimiid leat vásihan, ja makkár oaidnu dus lea sámi vuogatvuoda ráhčamiidda oppalaččat. Jáhkan vel daidda ge filmma čuohcat geat leat nugohčoduvvon neutrála geahččit, geat leat dušše geahččamin filmma jogo dan dihtii go dat lea ožzon ollu rámidusa dahje vaikkoba dušše áigegollun. Neavttárat leat hui čeahpit oažut ovdan dan vuoinjña ja miellalági maid filbma – goit mu áddejumis – dáhtu gaskkustit. Dat lea eanet psykolagalaš dráma go politihkalaš muitalus. Ja eahpitkeahttá Esteris livčii šaddan sámi politihkár, vaikkoba presidenta, jus filmmas livčii lean joatkka, muhto ii dat leat mihkigje poenjggaid, go filbma lea áigegovva, muhto dan 'Wirkungsgeschichte' (váikkuhus-historjá) lea áigemeahttun dan oaivilis ahte dan váikkuhus lea otná geahččiide vaikko muitalus lea čadnon historjjálaš dáhpáhusaide.

Báikenamat Sámis 1, 2 ja 3

© Antero Hein

SIRI GASKI

Gažaldat geahččis, váständus eatnamis

Okta váttisvuohta go lea sáme kulturberošteaddji, ja vaikko gos de orošii, lea ahte hui dávjá dat sáme kulturdáhpáhusat maid áinnas hálidivččii vásihit leat dakkár báikkis gos ii oro, ja gosa ii leat álo nu álki matkkoštit. Mearkkäsa ahte dávjá ii šatta oaidnit dan dáiddačájáhusa, lávdedáídaga dahje konseartaráiddu maid áinnas livččii galgat beassat oaidnit, ii dušše danin go lea somá ja mavssolaš vásihit odda kulturdáhpáhusaid, muhto maid danin go oassi goittotge mu kulturberoštumis lea beassat čuovvut daid dáidáriid ja artisttaid geaidda liikon, jagis jahkái ja pro-

šeavttas prošektii. Lea miellagiddevaš oaidnit ii dušše mo dáiddár soaitá rievdat, muhto maiddái mo mun ieš rievddan ja mo mu áddejupmi dáidagis rievдá, mak-kár osiid oainnán odda čalmmiiguin, nu mo dadjet, dahje masa mun gjiddanin vuosttas háve, muhto mii kánske ii liikkáge lean eará go šelges vuosttasvásáhus mas ii leat bistevaš fápmu go smiehttá dan birra. Dávjá go logan, de dáhpáhuvvá ahte dat dikta mii nu deaivá go vuosttas háve logan dan, ii leat šat gávdnamis girjjis nuppi lohkamis, go dan govas mii čuozai nu garrisit ii lean bistevaš fápmu.

- muhtun jurdagat sáme dáiddavásáhusaid birra

Okta sáme dáiddár gean lean guhká čuvvon, ja geasa lean álggu rájes liikon, lea Elle Sofe Sara. Dahken siera mohki oaivegávpogii jo dalle go son váccii KHiO:s (Kunsthøyskolen i Oslo) geahččat ovta su eksamenbarggu. Lea jo várra sullii vihttanuppelot jagi dan rájes, de in muitte dál šat makkár dat vásáhus lei, muhto muittán ahte dalle lei mii nu mii čuozaí munne, ja ahte válden dan vásáhusa farrui go de fitnen, Tromssas, jáhkan, geahččamin Beatnaga ii galgga gulgii geahččat, muhtun jagi dan maŋjá. Ja dat bihtá lei fas fárus go gehččen oanchisfilmmaid, Juoigangiehta, Giitu, giitu ja Sámi bojá.

Gávdnojit diedusge eará sáme dánsadáiddarát ja koreográfat, lean oaidnán viehka mánja bihtá jagiid mielde, ja leamaš erenoamaš dáiddalaš vásáhusat sin-guin maid, muhto lea liikkáge juoga addo Elle Sofe Sara bargguin miideaivá juste mu váibmui. Ja nu leamaš jo dan rájes go oidnen vuosttas bihtá KHiO:s, su barg-gus lea juoidá mii orru dego govvemin maiddái mu sá-me sielu, jus dáhttua leat albma essensialista.

Lei ge Elle Sofe ieš gii dájai, go mun oktii dalle viehka áigá veaháš váidalin ahte in juste ádden ovttia oasi čajáhusas, "it don darbbaš áddet, galggat dovdat." Lean guoddán dan dieđu iežan dáiddalaš áddejumis dan rájes, in dušse su bargguin, muhto buot eará dáid-dalaš vásáhusain. In álo ádde manin juoga nu garra-sit čuohcá, dahje manin eará čajáhus fas ii oro deaiva-min oppalohkáige, vaikko vel leš ge deaivan buohkaid mu birrasis. Muhtumin dáidá leat addo dan beaivvi dovdú, ii olmmoš álo leat rivttes mielas.

Lea degó amerihká girječálli Austin Kleon muhtun Sarah Ruhl-essaya bokte oktii čilgii mo olmmoš sáhttá njealje láhkai vásihit dáidaga: It's beautiful, and I like it / It's beautiful, but I don't like it / It's ugly,

and I like it / It's ugly, and I don't like it. Muhtumin ii ávkkot ahte forbmagiella lea ollašuvvan buot buriid vugiid miel, jus geahčči ii fáhte das maidige mii darvá-na su millii ja čalmmiide. Ja muhtumin ii daga maidige ahte hápmi ii leat áibbas gárvihuvvon ja ollašuvvan jus jurdda lea nu miellagiddevaš ahte dan hálida čuovvut vaikko makkár de šattaš.

Nu lei ge ahte mun vulgen Troandimii ja Rosen-dal teater:i mannan čavčča, vai viimmat mun maid bessen oaidnit Vástádus eana -čajáhusa. Vástádus eana čájehuvvui vuosttas geardde Háštás, Davvi-Norgga dáiddariemuin, geassemánuus 2021. Dan rájes lea joh-tán veaháš birra Sámi, muhto measta alo dakkár sajiin gos mun in lean, dahje gosa in beassan, go olbmox leat eará ovddasvástádusat.

Olles čajáhus algá olgun, de deaivvadansadji lei párkkas viehka lahka teahtervistti, gos bargit dirigere-jedje min čuožžut rieggás šilju birra. De bohte vác-ci čieža nissona, čáhppes jáhkagerddi, nubbi giehta loktejuvvon áibmui. Ledje moadde megafuvnna, ja das juige ja lávlo. Čajáhusas leat njeallje musihkára ja golb-ma dánsejeaddji, muhto buohkat leat oassin sihke láv-lumis ja koreografijas. Go gerje das olgun, de vázz-ledje teahterviesu guvlui, ja mii čuovvuleimmet. Vuost-tas beaivve gárten sullii gasku gehččiidjoavkku, de mun – gii ledjen dalle jo viehka njuorrasan vásáhusas dassá-zii – šadden vázzit dievva dážaid gaskkaa geat insiste-rejedje hállat dušsiid, feasttaid ja luomu ja buot árga-beaiveášsiid birra maid mun in hálidan gullat go ledjen smiehttamin dan maid dassážii ledjen oaidnán teahter-bihtás ja mo joatkka šaddá.

Nuppi beaivve – go mun rivahin oastit bileah-ta dan beaivvi čajáhussii dan seammás go bohten olg-gos vuosttas čajáhusas – ledjen eanet stratega: čužžon

Govat: Antero Hein.

sullii dakko gokko dánsejeaddjit ledje vázzán eret geahččiidrieggás, de mun bessen čuovvulit addo sin maŋábeale go vulggiimet, ja bessen vázzit njoazes jaskatvuodas, dan botta go maiddái observerejin mo earát reagerejedje go boahtá olmmošvalvi vácci vác-cáhaga miel, ja geat eai beroštan geaidnočuovggas go rievddai ruonás ruksesii dan botta go mii buohkat leimmet jođus rastá geainnu – gal muhtumin dáidaga dihtii ferte heivehit johtolatnjuolggadusaid ge.

Go bodimet sisa, lei čuovgahábmen – maid Øystein Heitmann lea stivren – nu ahte ii riekta oaidnán ivnniid nu mo leat, buot šadde šovkes ruškes seaguhus-san. Lávdehábmen, man gis Elin Melberg lea dahkan, ledje muhtun stuorra tekstillat mat heangájedje ták-kas measta gitta láhttái, dan imaš čuovggas orro vuos beanta rátnásat, muhto go čuovga rievddai, oinnii ahte lei rukses ja fiskes seaguhus máŋgga lágan liinniin, sih-ke satenja, godđojuvvon ja juoga mat orro measta dego riessamat. Dat eai geavahuvvon aktiivvalažžat bihtás, muhto lei ollu lagašvuhta ja leahkin, ja lasihedje muhtun lágan ehpálaš rámma olles čajáhussii, sihke sturro-daga ja hábmema geažil.

Vuosttas beaivvi gárten viehka guhkás bajás čajáhuslanjas, muhto nuppi beaivvi, go bessen meas-ta vuosttasin čohkánit, bessen vuosttas ráidui. Liikon čohkkát vuosttas ráiddus, go dalle oainnán measta bere čajáhusa, muhto liikon maid čohkkát maŋjelebbos, go dalle oainnán eará geahččiid ja mo sii láhttejít. Juste dat lea gal muhtumin eanet vávválaš go miellagiddevaš, muhto muhtumin lea illu maid čuovvut mo earát geh-čet bihtá, erenoamažit jus lea ieš jo ovdal oaidnán dan. Muhto go čohkkájin das vuosttas ráiddus, ja juolggit ledje seammá láhtis gos juoigit ja dánsejeaddjit ledje lihkadeamen, bodđii vástádus ja vásáhus sihke čálmmiid ja beljiid bokte, muhto maiddái láhti bokte. Dovden go dánsejeaddjit stempo ja mo sii lihkadedje.

Dánsejeaddjiin ja juoigiin ledje čáhppes bikta-sat, muhtun oasit gákteláganat, ja rukses láddęgahpirat iešguđet guovluin Sámis. Biktasiid leigga hábmen Elle Sofe ieš ja Ramona Salo. Musihkkán ledje sihke árbe-virolaš ja ođđa luodit, čadnon oktii Frode Fjellheim-komposišuvnnain. Árbevirolaš luodit ledje vižžojuvvon ovdamearkka dihti Anna Nilsson Lasko ovttá Karl Tirén voksalullabáddemiin, beakkán Luukin vää'r-

Rájácummá – Kiss from the Border. Niillas Holmberg, Jenni Laiti and Outi Pieski, 2017–2018.

leuddi, ja máttasáme Stoere vaerie-vuelie, ja odđđa luo-
dit dajahusaiguin maid Elle Sofe ieš, Sara Marielle
Gaup Beaska, ja dáiddárat geat ráhkadedje Rájácummá
dáiddaprošeavtta muhtun jagi áigi – Jenni Laiti, Niillas
Holmberg ja Outi Pieski – ledje hábmen.

Lea ge Rájácummá mii lea addán nama olles čajá-
hussii, go doppe boahtá dajahus Vástádus eana. Nu mo
Elle Sofe ieš čilge: "Rájácummá ledje gávcci diktaceal-
kaga maid dáiddárat ceggejedje Deanu čázádahkii gas-
kal Norgga ja Suoma ráji. Mu mielas lei Rájácummá-
prošeakta erenoamaš go lea politihkálaš ja aktivistalaš
dáidda mas lea ráhkisuohtha guovddážis, iige suhttu."

Ieš jáhkan ahte soaitá leat dat ráhkesvuohta mii
lea čuvvon Elle Sofe dáiddalaš produkšuvnnaid git-
ta álggu rájes, ja ahte lea dat mii čuohcá geahččiide, ja
munnje, áddešežjet dal sáme konteavstta dahje eai.
Lea čielggas ahte dáidda addá geahččiide eanet, dah-
je goittotge juoidá eará lassin, jus ádde ja dovdá osiid
das mii govvejuvvo. Ii dárbbaš ieš leamaš lean oassin
dan boakhángassimis maid govvidii sihke "Jorggáhal-

lan" dánsačájáhusas ja "Ribadit"-oanehisfilmmas, muh-
to diehtá han olmmoš man bures boahkán bissu dahje
ii jus dan duohken rohtte. In leamoš gal goassige læsta-
dialaš čoakkalmasain, muhto dovden dalán lihkahusa
ja lihkadusaid go oidnen daid sihke "Giitu giitu"-oane-
hisfilmmas, ja "Beatnaga ii galgga gulgi geahččat"-
dansačájáhusas. Jákhan maid ieš ahte Elle Sofe koreo-
gráferejuvvon lihkadeamit leat lagamus maid mun ieš
leamaš daid beakkán čoakkalmaslihkahusaid, dat bok-
tet dien essensialistalaš sáme dovddu, maid lea váttis
čilget, muhto maid dovddat go dovddat.

*Gazaldat eana, vástádus eana
Váldit dušše maid dárbbaša
Álo álmmastit miehterávdnjái,
Miehtemurrii álo njáskat
Johka ieš min šaldi
Buhtes čáhci, sáivaluohti*

[Dajahusat: Jenni Laiti, Niillas Holmberg,
Outi Pieski, "Rájácumma" divttaid vuodul]

ÁILLOHAŠ JAPÁNIS

Nils-Aslak Valkeapää (1943–2001) jámii Helsegii 26.11.2001, ruoktut máhcadettiin Japána mátkkis, gos son lei leamaš mielde ráido-poesia doaluin Shizuoka gávpogis, ovttas suoma girječálliin Kai Nieminen ja golmmain japánalaš poehtain. Junichiro Ōkura lei Áilu (Áillohačča) mátkeskihpár, ja son maid jorgalii Nieminen guoktá Áiluin divttaid japánagillii. Dát lei Áillohačča ovccát gal-ledeapmi Japánis, ja dušše ovta daid mátkkiin ii lean Junichiro mielde; namalassii mátki maid Svein Kristiansen Romssas ordnii Dálve-gávpogiid (Winter City) oktavuodas golggotmánus 2000. Dalle ledje Sámis mielde nugohčoduvvon Poesiakonsertta oasseváldit Ole Henrik Magga ja Harald Gaski, lassin Áilui alces. Rose Mari Huuva lei maid Japánis seammá áigge, go sus lei sierra govva-čajáhus Sapporos, Hokkaidos.

Junichiro Ōkura lei Áilu lagaš ja buorre usttit 1988 rájes gitta dassá go Áilu jámii. Soai oahpásmuvaiga dalle go Áilu lei bovdejuvvon Suoma Poesia eahkedii Nōh teahterii Tokyos 1988. Galledeami lei ožžon áigái beakkán poehta ja Japána PEN jođiheaddji

Makoto Ōoka. Áilu logai divttaid ja juoiggai dan lá-gideames.

Ásshí vulggii johtui Japána dalá ambássadevra Supmii, Tetsusaburo Hitomi, geažil. Son lei ambássadevran Suomas 1978–1980. Hitomi berostii hui sakka poesias ja unnitloguálbmogiin. Sus lei miella oahpásmuvvat sámi kultuvrii ja manai dan dihtii Áillohačča juoigankonsertii. Son rohttašuvai Áilu juoigamii, ja rábmui iežas oahppásii Ōkurai makkár erenoamáš konserta Áilus lei. Ōkura maid movttáskii oahpásmuvvat Áillohačča juoigamii ja diktemii, ja evttohii Suoma Girjjálašvuoda gaskkustanguovddážii (FILI) ahte berrešedje bovdet Nils-Aslak Valkeapää Suoma Poesia eahkedii Tokyoi oktanaga Kai Niemineniin. Nu sii dahke, ja dat lei vuosttas geardi go Ōkura ja Áilu deaivvadeigga. Áilu lei jearran lágideaddjis ahte gii su lei evttohan dohko, ja gulai ahte Junichiro Ōkura dat lei dan dahkan. Áilu dasto hálidi deaivvadit daina albmaín, ja nu soai Junichiroin oahpásmuvaiga ja šattaiga agibeavvi ustibin.

Go Áilu galledii Japána 2001, mii dasto gárttaí su manjimuš galledeapmi doppe, sus lei miella deavat ovddeš ambássadevrra Ōkura fas. Son evtto-hii vuolgit Tokyoi gallstellat Ōkura, muhto Ōkura baicce bodii ieš Shizukai dearvvahit Áilu. Son orui Shizoukas 5 beaivvi seammá hotellas gos ráido-poesia festivála lei ja gos Áilu ge orui.

Junichiro Ōkura muitá ahte Áilu lovttii hui bureas Japánis. Son lávii vuoiŋŋastit go doppe lei, beasaí eret muhtun áigái visot gáibádusain mat Sámis álo ledje sutnje, ja maid ieš bijai alcces sihke artistan, politihkárin ja iešgudetlágan lágidemiid koordináhtorin. Áilu guovttes Junichiroin lávii-ga dávjá láigohit biilla, guodđit gávpoteallima,

ja mannat siseatnamii gos ledje sihke vuomit ja áibmadas meahcit. Áilu liikui erenoamáš bures báhkkačáhce-gálduide (hot-springs), ja Junichiro muitá erenoamážit oktii go leigga vuodjimin ahte soai bisáneigga golmma iešgudet ge báhkka-gáldus, ja Áilu hálidii juohke golmma sajis fitnat lávggodeamen ja návddašeamen.

Junichiro Ōkura oaivvilda ahte Áilu mealgadii elii zen-buddhistalaš eallinlahkaneami mielde, mii deattuha intuišuvnna eanet go intellevtta. Áilu ii lean erenoamážit studeren zen-buddhismma, vaikko Junichiro lei oktii luoikan Áilui girjji zen-buddhismma birra. Dat lei eanet Áilu iežas lahkanapmi eallimii ja dasa mii birastahtii su, mii hei-vii bures oktii zen-buddhistalaš jurddášemiin. Junichiro lasiha ahte japánalaččat geat dovde Áilu bures atne su árvvus eai dušše zen-buddhistalaš

Áillohaš návddašii báhkkačáhcegálduid. Govas Tamagawa Hot Spring Akitas, Japánis. Govva: Photo 104448426 © Phuongphoto | Dreamstime.com

eallinoainnuid geažil, muhto duodaid zen-masterin, dakkárin gii máhtii earáid ge bagadit ja láides-tit.

Eará ášši maid Junichiro hálida geassit ovdan Áilu eallimis mii dávjá lea báhcán namatkeahttá, lea su ráhkesvuhta mánáide. Dan vásihedje buot su us-tibat geainna alddiineaset ledje mánát. Áilu lávii álo astat mánáiguin háleštit, jearahit mo sis man-ná ja makkár áššiin sii berostit, ja go bearrašat ledje Áilu guossis, de son lei hui čeahppi lágidit biepmuid mánáid miela mielde vai loktet bures su geahčen. Dasa gal guorrasan mun ge, go muittán daid beliid Áilus hui bures – su illu go bodíimet

gallestallat, ja son lávii mieđuštít gitta olggos šilljui ja seavvit mannet dearvan gitta dassá go ii šat oidnon.

Ridnoaivi ja Nieguid oaidni čájehuvvui guktii Hokkaidos 1995:s. Junichiro Ōkura muitá ahte dalle lei eanet juoigan-konsearta go teáhter-čajálmas. Áilu juoiggai ovttas juigiidisguin, ja dasa lassin son logai divttaid, maid Ōkura jorgalii japánagillii. Beaivváš Sámi Teáhter dagai manjelis teáhterčajálmasa bihtás. Áilu lei álggus gohčodan čajálmasa "Joiku Nō", muhto rievdadii dasto nama "Ridnoaivi ja Nieguid oaidni". Sapporos 1995:s leigga guokte nis-sona geat álggiiga čierrut Áilu čajálmasas. Soai čilgiiga manjelis ahte ii lean njulgestaga mihkki-ge erenoamáš sivaid dasa, muhto bihttá deaivvai sudno nu sakka ahte eaba veadján bissehit gatnja-liid golgamis go orui dego juoga hui vuoimmálaš ja

Ridnoaivi ja Nieguid oaidni.

váikkuheaddji fámuid deaivamin sudno. Junichiro oaivvilda dan buorrin duodaštussan juste dasa mo intuišuvdna váikkuha dovdduide eanet go intellektii, mii lea ge zen-buddhismma jáhkku.

Junichiro Ōkura ii leat nu vissis das mo Áilu teáhterčajálmas válđojuvvošii vuostá otnábeavve Japánis, go oaivvilda ahte dat lea nu čavgadit čadnon lundui ja sámi máilbmeoidnui, ahte dáidá gáibidit sierra duogáža ja lahkavuoda ovdal go su poesia áddejuvvošii. Navdá dan gullat bulvii, ahte ovddit buolvain ain lei lagat čanastupmi lundui go maid dán áigge lea, muhto nuppe dáfus han juste intuišuvdna ja luondduberoštupmi soaitá

dagahit odda fuomášumi Áilu divttaide ja dáida-gii otná nuoraid gaskkas. Ōkura oaivvilda ahte dárbašuvvii goittot juogalágan láidesteaapmi ja oahpásmuhttin Áilu jurddamáilbmái vai álkibut juksá dálá máilmme gehččiid ja guldaleddjiid.

Jus leš beroštupmi lágidit dan lagan doaluid jogo Sámis, Skandinavias dahje olgoriikkain, de Junichiro lasihastá ahte son gal sahtášii searvat čilget iežas oainnuid Áilu dáida ja eallinfilosofia birra, ja evttaha alcces vel olmmájin Kari Sallamaa, Pekka Sammallahti, Esa Kotilainen, Rose Mari Huuva, Ole Henrik Magga ja Harald Gaski. Huuva, Magga ja Gaski ledje ge mielde dan ovttä geardde

Áilu Sapporis, Japanis jagi 2000 čavčča. Govva: Sire Gaski.

go Áilus lei dáiddačájáhus Japánis golggotmánus 2000. Dat lea ge áidna dilálašvuhta go Áilu dáid-dabarggut čájehuvvojedje Japánis. Muđui son lei doppe dovddusin vuosttažettiin poehtan.

Mánáidgirjjit

Birgit Andersen
Stálobárne vállu
Stállusønnen gifter seg

Beate Heide
Mun lean Kimme
Kim det er meg

Joséphine Bacon

JA INNU POESIIJA

INNUT LEA OKTA Kanada máŋggaid eamiálbmogiin. Odne sulii 20000 innut ellet/áasset Quebec provinssas. Sii leat okta daid vuosttaš álbmogiin Davvi-Amerihkás, geaiguin eurohpalaččat deaivvadedje. Fránskalaš ođđaássit gohcodedje sin montagnais:an, muhto iežaset gillii sii gohcodit iežaset innu:n, mii mearkkasha: olmmoš. Árbevirolaččat innut ledje bivdit. Johti ál-bmogin sii čuvvo bohccuid/caribou johtolagaid. Luondu ja eallit mearridedje sin eallinvuogi. Čakčamánus geassemánnui innut elle siseatnamis, innu-gillii Nutshimit, mii lei bivdoeana, ja geasset sii báhce mearragáddai.

MUHTO NU GO olu eamiálbmogat koloniserema ja assimilerema geažil, eiseváldit barge dan ala ahte innut galge guođđit árbevirolaš eallinvuogi, eallit reserváhtain dahje mannat gávpogiidda, ja ássa-goahit doppe. Kanada ráđđehus maiddái mearridii, ahte innu-mánát galge mannat internáhtaskuvllaide. Skuvlla bargun ja ulbmilin lei oahpahit innu-mánáide hupmat, lohkat ja čállit fránskagillii ja dasa lassin oahpahit sidjiide risttalašvuoda. Boađusin leamaš, ahte árbevirolaš kultuvra ja innu-giella jávkagohte.

Dan áigge olu innut gohcodit "čuohpahusa áigin". Dáhpáhuval duođaid čuohpahus buolvvaid gaskkas, danin go mánát eai oahppan vánhemiid giela.

BIRRASIID 1970 RÁJES leamaš kultuvrralaš morrá-neapmi. Artisttat barge innu kultuvrra suodjalusa ja ovddideami dihtii. Dehálaš doaibma lei skáhpot ođđa teknihkaid ja máhtu mo daid hálldašit. Nu almmustuvve audiovisuála dokumeanttat, filmmat ja girjxit. Galggai vuos «giddet» dahje darvvihit árbevirolaš dieđuid amaset jávkat. Vuosttas innu čálli An Antane Kapesh dadjá girjjis: «Dál go vilges-olbmot oahpahedje midjiide sin eallinvuogi ja bilidedje min eallinvuogi, mii atnit dan fuotnin, ahte min kultuvra jávkai. Danin mii áigut, mii indiánat, čálligoahtit dego vilges-olbmot ge dahket.» Nu innu kultuvra, mii lei dušše njálmálaš, šattai čálalažžan ge. Ásahusat bargagohte juksan dihtii innu-kultuvrra árvvu dovdastusa. Museat, kultur- ja dutkanguovddážat ja skuvl-lat čájehedje ja bajidedje árbevirolaš kultuvrra. Musihkas ge lei dehálaš rolla dákkár kultuvrralaš ođđasis-huksema proseassas. Muhtin joavkkuin, dego Kashtin (jorri-stoarbma), lei stuora meinnestus ja leat šaddan

Joséphine Bacon.

beakkánin. Dan áigge rájes innut ásahedje servviid, mat suodjalit sin vuogatvuođaid.

JOSÉPHINE BACON

Quebec-provinsssa eamiálbmogiid girjjálašvuođa málezhiimis, innuin lea erenoamáš sadji ja innuid čálliid gaskkas Joséphine Bacon lea okta beakkánamosiin. Son lea riegádan 1947 Pessaamit:is, innu guovllu sis-eatnamis (Nutshimit:is), muhto son eallá Montreal:is. Nutshimit addá sutnje poehtalaš inspirašuvnna, danin go Nutshimit lea ieš poesija, dego innu-sánit ge. Son čállá innu-gillii ja lea ožzon olu girjjálašvuođa bálkkašumiid.

www.youtube.com/watch?v=nyHtnDvvRTw
(ságastallan eangalsgielat tekstemäki)

Kashtin: Florent Vollant ja Claude McKenzie. Govva: Agence QMI.

DIVTTAT

Tshissinuatshitakana-Bâtons à message Sáhkasoappit (2009)

Gotte mu
Jos in gudnejahte mu eatnama

Gotte mu
Jos in gudnejahte mu elliid

Gotte mu
Jos jávohuvan
Go mu álbmot ii gudnejahtto

***

Mii leat hárvenačcat
Mii leat riggát

Dego eana
Mii niegadit

***

Táiga johtaleaddjin
Gulan du vuoinjjanasa...

Seammalágánin
Go gári jienat.

***

Máddarat dadje munnje :
« Du siellu lea niegadan juo sakka ovdal go
don.
Du váibmu lea gullan eatnama. »

***

Ivttá beaivvis ihttá beaivái gudji
Šaddá odne
Eatnama
mu oappá
áidna sátnin

Dušše baján beastá
ellojuvvon eallima suttuin

***

Muhtimin vajáldahtán
Gos lean eret

Go oadán
Mu niegut munnje muittuhit
Gii mon lean

Eai mu máttut goasge
guode mu

***

Don, gii oahpahit
Munnje leat,
Don, gii addet munnje
Dieđu,
Don, gii oahpahit
Munnje báhcit mu bálgái,
Daja munnje
Gosa mon ferten mannat
Vai gávnnan
Váhnemiid
geainnu

Don, gii mu dahket
Giela suodjaleaddjin,
Don, gii addet munnje
Joatkit du sáni,
Dieđán, ahte don oainnát mu.

Ánuhan yeahki dus.

***

Go sátni skeŋkejuvvo,
De goasge ii jáme

Geat bohtet maŋnelis
Sii dan gullet

Nipishapui nete mushuat - Deadja duoddaris (2013)

Vaikko lean čalmmeheapme

Oidnen

Sárguma

Álás eatnama

Manan

Ivnniid seavdnjatvuhtii

Ii eastta leames

Joga musihkka láide mu lávkiid

Dan mon okto gulan

Oahpistan du idedisroadi rádjái

Geahčan du dánsemin doppe

Gos duinna deaivvadan

Moai juhke ovttas

Deaja

Duoddaris

Jedđehussan

Geažehis viidodaga ovddas

Uiesh - Gos nu (2018)

Ovdasáttni

Odne lean gos nu eallimisttán.

Mon gulan doložiid čerdii. Mon háliidan
leat diktacálli njálmmálaš árbvieru mielde,
hupmat dego máddarat, albma johti olbmot.
Mon in johtán Nutshimit čada, min eatnama
čada.

Sii mutaledje munne eatnama. Mon guldalín
mu máttuid. Sii gásttašedje mu čáziin, buhtes
jávrríiguin. Nubbi nuppi manjis sii leat
vuolginin. Singuin vulget ge duoddara sánit,
jogaid rávnijit ja jávriid ráfi.

Mon dovddan iežan sin sániid, sin
muitalusaid, sin johtima árbbolažžan. degó sii,
nu mon ge lean johtán duoddariid badjel, nu
gudnejahetten bohcco.

Gos nu bákti fuomáša ja mearkkáša mu
mieldeorruma.

***

Biekka máhttodat biekka viidodat lea mu oaččis

Biekka čábbodaga dovddan

Bieggá sallu mu

Biekka bossumis lea nuohita

Maid áiggošin čállit

***

Gárihuwan

Cealkagiiguin

Jávohisvuodaiguin

Čálán dutnje

Mu oainnáhus lea govva

***

Dárbašan ija vai beasan moraštit

Dárbašan ija dutnje čállit

Dárbašan eallima vai ealán

Dárbašan dálááiggi vai lean

Dárbašan mannanvássánáiggi vai bisttán

Boahttelhttá beaivi ii mu dovdda

***

Mu muoduin leat nu ollu nárvvit

Juohke narvi

Elii mu eallima

Otne lean árvugas nisu

Gii muitala

Deaddiluvvon čálli ja su lágádusa miedáhusain.

Gáldut

Véronique Audet (2005), «Les chansons et musiques populaires innues Contexte, signification et pouvoir dans les expériences sociales de jeunes Innus»
www.erudit.org/en/journals/raq/1900-v1-n1-raq06413/1081918ar.pdf

Annalisa D'Orsi (2013), «Conservation et innovation: les articulations contemporaines de la tradition innue»
www.erudit.org/fr/revues/raq/2013-v43-n1-raq01347/1024475ar.pdf

«L'histoire des Innus», The Newfoundland and Labrador Heritage Website
www.heritage.nf.ca/articles/en-francais/aboriginal/histoire-des-innus.php

Mánáidgirji

Irene Larsen
Measta heasta

Irene Larsen
Nesten en hest

Kjøpt inn av Norsk kulturråd

www.lagadus.org

www.gavpi.org

GÁVPI

Anders Somby
Balddonasmáidnasat ja muitalusat Sámis
Áslat Somby muitalan

KR 265

E-bok
KR 185

CálliidLágádus

ANDERS SOMBY

Spøkelseshistorier
fra Sápmi

OG ANDRE FORTELLINGER - ETTER ASLAK SOMBY

CálliidLágádus

Anders Somby
Spøkelseshistorier fra Sápmi og andre fortellinger
Etter Aslak Somby

Kjøpt inn av Norsk kulturråd

Árbevieru fágagiella

– GIRJEPRESENTAŠUVDNA ČÁHCEGÁTTE SÁMIID ÁRBEVIERUIN

Aage Solbakk báikkálaš kulturmáhtus illá lea geahči.
Muhto sáhttá go nu šaddat ahte Deanuleagi sápmelač-
čaid árbevirolaš bivdovuogit báhcet vel dušše girjiide?

Buot bearrašiin leat iežaset mitalusat, mu bearáš dávjá muitá ja mitala mo mun viðajahkásazžan mannen siida- guimmiid geahčái jearrat beasan go singuin borrat gaska- beivviid, go ledjen nu dolkan dan agálaš luosas. Ovdamun- ni šaddat bajás gávpotsápmelažan Tromssas lea ahte siidaguimmiin várra ii lean luossa. Dál ollesolmmožin lea imaš diehit ahte mun navdimis gulan marjimuš bulvii mii sáhtii borrat nu ollu luosa ahte dolkkai das, ja geat – várra vel deataleabbo – sáhtte hállat luosa birra, ii ge dárbbašan čilget lei go luondduulosas vai biebmoluosas sáhka.

Go dainna duogážiin lohká Aage Solbakka guovttagie- lat girji *Buođo buođu*, čáhcegátte sámiid árbevierut, de girji aššít leat sihke oahppásat ja dain oahppá ollu.

GUOVTTI GILLII, II JORGALUVVON

Ieš in leat goassege buđdon, dahje oppa leamaš ge nu ollu deatnofatnasis, muhto árbi ja biras dattege leat váikkuhan munnje nu ahte go váccán njulges vuogas lánjáid meat- tá, de smiehtastan ahte diet livččii čuoibmeávnas. Oalle fargga logadettiin fuomášin maid ahte girji *Buođo buođu* lea čállojuvvon guoktin teakstan, ii leat jorgaluvvon, muhto guokte bálddalas teavstta sullii seammá sisdoaluin.

Solbakk muhtumin eaktuda ahte sámegielat lohk- kis lea duogášmáhttu mii dárogielagis ii leat, go namaha doaimmaid ja olbmuid, historjjá ja geografiija. Sámegielat govrateaksta sáhttá omd. leat "Govva čájeha duorbuma",

← Aage Solbakk čuččodeamen Sieiddáguoikka sieiddi bálddas. Govva: Harald Gaski.

muhto dárogillii čilgejuvvo ahte "čuimmiin hušku čáhcái, vai luossa čányašii fierbmái". Nuppi gova čilgehus gis lea ahte "Čuggen luosa hársegiin." Dárogillii gis čilgejuvvo mii hár- set lea, ja mo dainna bivdá luosa. Dá gis: "Gitta 1900-lohkui lei Deanuleagi báikegottiid ássiid deataleamos birgejupmi guolásteapmi ja meahcásteapmi ja veaháš šivitdoallu" mii dárogillii čilgejuvvo guhkit ja dárkilet teakstan.

ÁRBEVIROLAŠ JA AKADEMALAŠ MÁHTTU

Aage Solbakk lea earenoamáš ealljáris čálli, ja stuorra oas- si su ođđaset girjiin leat Deanu birra, ja sierranas áššiid birra mat gusket Detnui. Dát dagaha muhtun geardduhe- miid fáttáid dáfus, muhto girjjit dego *Buođo buođu* čáje- hit čielgasit man ollu báikkálaš máhttu Solbakkas lea. Son gullá maid dan buolvva sápmelaččaide geain lea sihke árbevirolaš máhttu ja akademalaš oahppu – mii gal dáidá guoskat earálágan máhttu ge, beroškeahattá álbmotgulle- vašvuodas ja geografijas – ja dáidu ovttastahttit daid.

Dát kombinašuvdna lea guovddás ášši álgoálbmot- metodologijas, mii leamaš mielde loktemin árvvu álgoál- bmogiid máhtus, ja čujuhan ahte dat sáhttá adnot viidábut go dušše báikkálaš kulturhálldašteamis. Dattege ii sáhte čiegadit ahte sámi dutkit geat barget sámi ja álgoálbmot fáttáin eai álo oaččo rámi, ja sin vigget dávjá steampalastit aktivistan eanet go áššedovdin, geain lea sihke árbevirolaš ja akademalaš máhttu. Solbakk ii buvtte sierranas teorijaid, muhto praktikhalaš doaimmaid ja vuđolaš terminologijas mii oahppat mo luossa, olmmoš ja kultuvra doibmet ovttas.

Go gidden girjji, de báhcá munne dat ballu ahte dál lean lohkan juoidá mii sáhttá šaddat moraščalusin dasa mii leamaš.

Girjis leat ollu govat Solbakka valljugas arkiivvas, ja govat ja sárgosat lea gitta báhpa ja lingvistta Knud Leem rájes 1700-logus, ja "luossalordda" John Francis Campbell gii 1850-logus bođii Detnui luosa bividit, gitta dálá áiggi odđa govaide. Leat maiddái ollu kártaoasis deatalaš guovlluin, ja govat mat čájehit sihke bivdorusttegiid ja sierralagan farsiidi. Ja smávva "hervemat" dego govva mii čájeha Suoma presideantta Kekkonen borramin luosa bassenmuora-geažis 1958:s.

BISUHA FÁGATERMINOLOGIIJA

Sullii goalmmadasoassi masá guovtčečuohtesiidosáš girjis leat sátnelistut. Dát sátnelistut eai leat dušše luossa-dahje guolleterpmat, muhto maiddái dat mii viiddit mearkašumis sáhttá guoskat luossabivdui: das lea sánit mat čilgejtit goađi, murrema ja dolastaddama, guovlluid, ja dálki ja biekkaid ja muohttaga ja jienja.

Ja aiddo sátnelistut leat mielde dahkamin girjji mávsolažan, ja mat dahket ahte dat laktásit sámi girjjálašvuođa šládjii mii orru lassánan manjimuš logemat jagiid. Dás jurddašan stuorát ja smávit almmuhemiid mat čilgejtit terminologija ja doahpagiid mángga iešguđetlágan surggii. Dáid girjiid almmuhit sihke girjelágádusat, ásahusat, giella-guovddážat ja báikkálaš resursaolbmot. Dat geat girjiid doaimmahit leat dávjá fágaolbmot geat lahkanit ealáhaga, dahje leat jo ealáhagas. Lea váttis diehtit aiddo mo dulcot dáid almmuhemiid. Leat go bohtosat das ahte hárvtit ahte hárvtit olbmot dovdet sierranas terminologija mángga fágasuorggis, ja ahte dan dihtii ferte gádjut nu ollu go vejolaš ovdal go máhttu jávká? Dahje, nuppe dáfus, gaskkusteapmi buolvvas nubbái, dušše dainna erohusain ahte dat dál lea prentejuvvon ja dan dihtii gávdnamis agálašvuhtii.

Solbakka girji heive dan láhkai oktii eará almmuhemii-guin. Okta deatalepmosiin lea Hans Petter Boyne ja Svein

Nordsletta *Luonddunamahusat/Samiske naturbenevneler*. Eará lea Arne Nystad *Huksenfágasánit*, mas lea huksenterminologija, leat medisiidnasátnegirjijit sihke davvi- ja julev-sámegillii, Steinar Nilsena *Mearrafanas*, Harry Solhauga *Gáiski, luondu ja ealáhus*, ja velá *Aerpiemaahoe – áarjelsaemien duedtien baakoeħ*, máttasámegiel duodjesátnegirji man Maja Dunfjeld ja Unni Steinbjell leaba doaimmahan.

FARGA HISTORJÁ?

Das ii beasa ahte eatnašat sis geat ain bivdet luosa árbevirolaš vugiid mielde mearas ja jogain, leat ealáhatagi birrasiid, ja vaikko lustabivdu lassána, de dat ii goassege leamaš deatalaš Deanuleagi árbevirolaš bivddus. Gal stuorra-luosa rábmosta, muhto mun gal balan ahte otná beaivve "dohppet-ja-luoitte"-bivdu garrisit vuorjašii ovddit buolv-vaid goargadis bivdočehpiid.

Girjis namahuvvojtit mánga bivdovuogi mat dađistaga leat heaitthuvvon, odđa bivdovugiid ja menddo garra bivdu geažil, ja go dán girjji lean lohkan, de báhcá munne dat ballu ahte dál lean lohkan juoidá mii sáhttá šaddat moraščalusin dasa mii leamaš. Dálkkádatnuppástusat, ruoššaluossaáitta, báhtaran biebmoluosa genat mat seahkanit luondduluosain, buot dát dahket ahte šaddá váttis jáhkkit ahte manjtit buolvvat ožzot seammá gaskavuođa Deanuleagi luossabivdui go mii mis lea dál. Cállit luosa birra dan sadjái go borrat dan, lea seammá eahpelunddolaš go dán-set arkitektuvrra, muhto lea goittot jeđđehussan dat ahte mis leat fágačeahpit dego Solbakk geat leat dahkan dokumenterema iežaset eallinbargun; luossa gal lea nohkavaš, muhto máhttu seailluhuvvo.

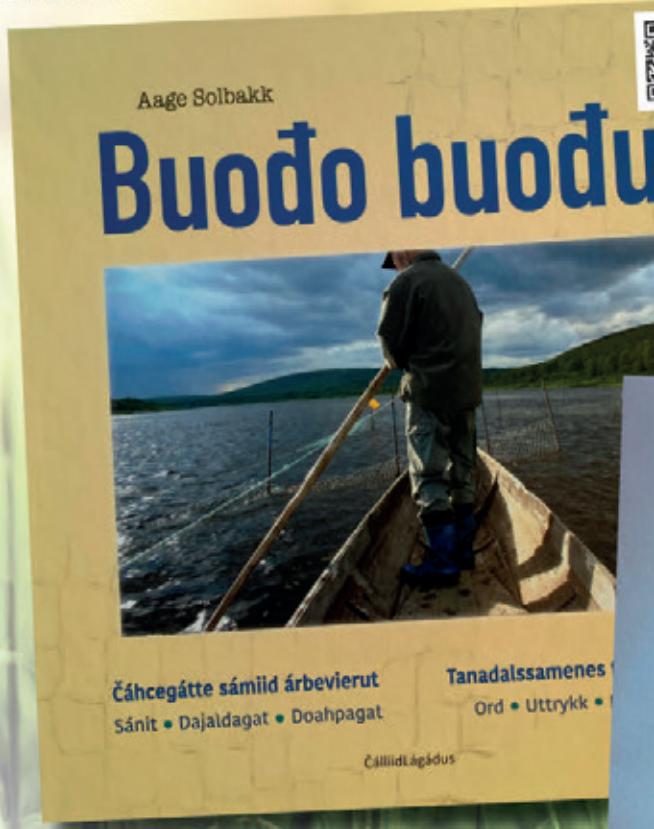
Aage Solbakk: Buodo buođu. Cáhcegátté sámiid árbevierut/Tanadalssamenes tradisjoner, CálliidLágádus, 2022.
Artihkal lea ovdal almmuhuvvon Prosa-nammasaš áigečállagis nr. 3/2023.

Britt Rajala jorgalan sámegillii.

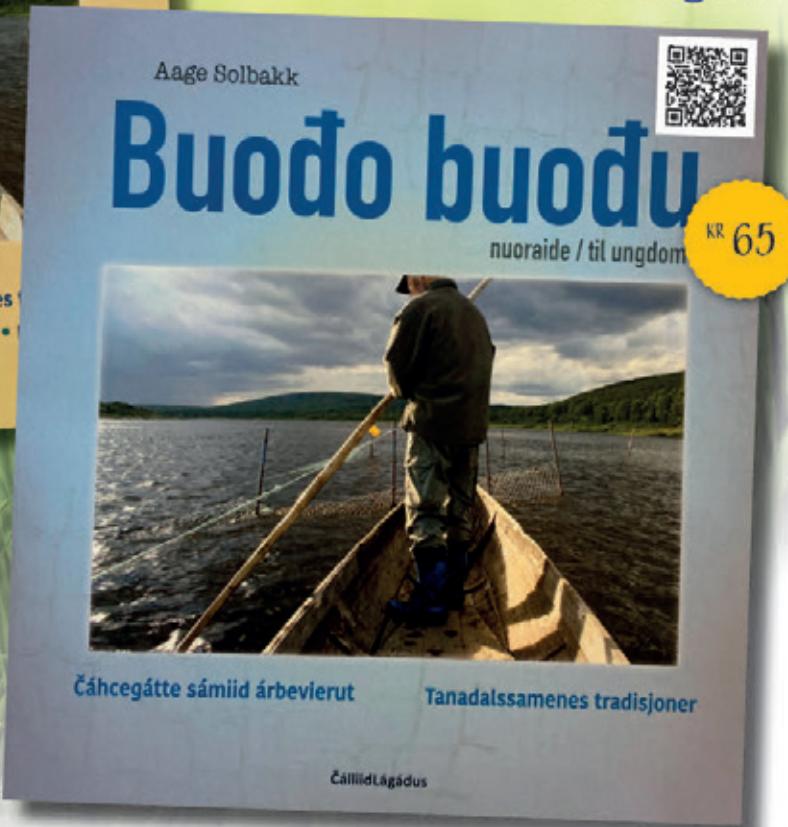
Erenoamáš dokumentára

Aage Solbakk
Buodu buodu

kr 365

Aage Solbakk
Buodu buodu
nuoraide / til ungdom

kr 65

Deanuluossa

Čohkohalan Deatnogáttis. In beasa fierpmástallat. Golmma lagi áigi gilde min guolásteames. Eat beasa borrangoli ge bivddestit dahje oakkastit. Oainnat uhcán luossa lea Deanus – lohket luossadutkanbiologat.

Dán háve garvván dien digaštallama. Givssida mu jurdagiid. Šattan fuones millii.

Čuoččastan ja lávken čáhcegáddái. Beaivváš maid báitigodii. Oainnán go ipmašiid? Ollu veajehat vuojadit ja duhkoraddet dakko čázoaivvis. Jurdilan Luosamáttu birra mii lea Deanuluosaid máttar. Lean mánnán gullan ahte Luosamáttu galgá doahthalit ja bálvalit. Dalle riegádit ollu veajehat, ja luossanálli maid sealil boahttevaš buolvvaide.

Láven bálvalit Luosamáttu. Go gottán vuosttas luosa Geavgnjavuolde giiddageasi, de vázzilan dainna Goavd-desgursieiddi lusa mii lea dakko lahka. Čollen luosa gululdaga, faskkun vara goapmirii, válldán čoliid ja oaivvi ja bijan daid sieiddi oaivvi ala. Ja loahpas njuvd-

dán luosavara sivvadit čoliid ja oaivvi birra. Geassádan gulul čollejuvvon luosa lusa. Čohkánan ja giitalan Luosamáttu go lea nu atteš. Attesta ain midjiide čázádaga sápmelaččaide dán láhji, man leat árvvus atnán ja návddašan čuđiid jagiid.

Jurddašan ahte Luosamáddu diehtá ahte juohke giđa čázádaga luossaguolásteaddjít ánggašišgohtet Deana varas luosa. Beassat muosáhit vuosttas luosa giđđat, erenoamážit jos ieš lea dan goddán.

Duohta lea. Juohke geasi eat jurddaš eará go luosa birra, bivdit luosa, borrat luosa ja háleštit luosa birra. Dat lea luođuláhji - luondduláhji mii lea addon midjiide geat ássat dán šelges, bilaideaddji Deatnogáttis. Dán hersko gohčodan maiddái Ipmil láhjin. Dan namaha sa vuodđun lea noaidevuoda Ipmil mii maiddái suodjala deanuluosa náli, vai dat ii luottahuva. Miššonbáhpat gohčodedje dan Guolleipmilin. Dáppe Deanus Ásllat-Jovnna oamekas gohčodii dan Luossaipmilin.

Luosamáttu manjisboahti. Noras govvaarkiiva.

Deanučázádaga álbmoga luođuláhji-luondduláhji

Deanu sámi suopmanis lea dajaldat mii muitala man imaštahti buoidi ja čáppis luossa lea: Vuoi láhji, lea jo čáppa ja buoidi!

Deanuluossa lea duođaid láhji man luohtu lea addán midjiide. De lea min iežamet duohken juogadit dan rehálačcat.

Galgá maid muittus atnit ahte láhji lea čadnon luossa-vudnii – luossalihkkui.

Muhtun guolásteaddjiin lea buorre luossavuodna (dn-tn). Sii goddet ollu luosaid eará guolásteaddjiid ektui geain ii leat nu buorre luossavuodna. Sii illá goddet luosa. Dáhpedorpmis fidnejit borranguoli. Gohčodat sin górcun, mii maiddái lea fuones fanas.

Beakkán oaggú lei mu eanu, Hánssa-jon Niljas – Nils Hansen, Fanasgiettis eret. Sus lei duođaid luossavuodna. Hui dávjá dáhpáhuvai ahte muhtun šlivgut sáhte čuožžut ja oaggut luossagovi mánggaid tiimmuid,

Goavddesgursieidi Deatnogáttis. Dá lea muhtun luossa-guolásteaddji oaffarušan guokte luosaoaivvi ja -beahceha Luosamáddui – Luosapmilii dainna doaivagiin ahte attášii buorre luossavuotna – luossalihku. Govva: Mihkku Solbakk.

ja luossa ii ba gaikkehan ge, vaikko govi vulogeahčen beađai čázi (metafora luosa birra mii ihtaladdá, ludde čázi hárjevevssiin).

Go Niljasa vuorru šattai, de son ii dárbbashań go šlivges-tit vuokka gohpái, de dohppehii. “Niljasa lea čuvvon luossavuodna jo mánávuodža rájes”, lei dajaldat su birra. Son lei hui dárkil mo áimmahušsat ja dikšut luosa borramušsan. Ii galgan mihkigie bálkásit.

Nuorran lávejin oaggut šlivggu suomebeale Geavgjás juohke geasi. Hui buorit luossagovit ledje Leadudap-pal, Rávdnjerádjá ja Šurrán. Rávdnjerájá bajábealde lei unna gováš gosa lávejedje čoahkkanit ditrit. Láve-jin bidjalit mielkeboahtala dakko čáhcái vai bissu čoaskkisin. Oktii de bártidin. Go loktejin boahtala čá-zis, de gahčahin dan. Boahtal cuovkanii, ja gováš šat-tai buot mielkin. Gáttis dollagáttis reaškigohte mu ed-not ja áhčci. “Dál oažju diet ge gováš nama”, čurve Nil-jas. “Dál mii gohčodat dan Mielkegohipin”. Ledjen 10-jahkásaš.

“Bessel go beatagis?”, gullen mánnán edno jearramin áhčis go lei fitnan buođu oahppamin. Áhčci vástdii ahte lei beiton. In ádden mas lei sáhka ja jearralin maid diet sánit mearkkašedje. Eanu čilgji ahte lei jearran lei go áhččán goddán luosa buođus, ja vástádus lei ahte ii lean luossa buođus.

Leat ollu dákkár metaforat Deanuleagi suopmanis. Dat mualit ahte luossa lea gávvil. Sáhttá garvit guolás-teaddji bivdosa. Dan ii leat nu álki fidnet. «Dat ii lean munneje oidnojuvvon». Dadjat dalle Deanus.

Deanu guolásteaddjái lea deanuluossa bissovaš guoi-bmi. Dan vuohttá mualusain, dajahusain ja dajalda-gain. Dat mualit man deatalaš luossa lea čázadaga álb-mogii sosiálaččat ja kultuvrralaččat. Ja erenoamážit man nannosit min dovddut ja árbevierut leat čadnon Detnui ja lussii.

Jos omd. suga lea goddán luosa, de galgá dan loktet ja bidjet várrugasat fatnasii, nu ahte oaiivi lea bajásguvlui

gosa lei vuodjamin ja ohcamin godđosadji. Dalle riegádit ollu “luosačivggat” – veajehat.

Čohkohalan Deatnogáttis ja jurddašattan dieid luođuláhjiid birra mat dál vuojadit Deanu bajás gávdnat godđosaji. Jurddaš! Deanuluossa eallá jáhkemeahttun callima, dan rájes go lea riegádan Deanu čievrobotnis gitta dassái go rasstida Atlántta ruovttoluotta ruoktot Detnui ja vuodjan máŋga duhát kilomehtera ábis. – Dan ektui bibmon dahje kopija luossa riegáda plastihka-kássas ja vuojada eallinagi birrat-birra.

Čuoččastan. Ovdal go vázzilan dearbmái, joba vuoi dat fatnasa, de gopmirdan velá veajehiidda ja dadjalan: ráhkkanehket vuodjalit vutnii ja áhpái ahtanuššat luossan. Ja boahttet dearvan Detnui! Jurdilan velá ahte dát álbmás láhji lea leamaš dadjat váldobiebmu Deanučázádaga sápmelaččaide áiggiid čađa. Dađebahábut dát láhji ja hersko ii leat dál oaidnimis čázádaga dáluid borranbeavddis.

Čohkohallamin Deatnogáttis. Duskkástuvvan go ii dán ge geasi beasa fierpmástallat ja oaggut. Govva: Marcus Solbakk Jakobsen.

↓ Jos lea oaggumin suga, de galgá luosa bidjat fatnasii nu ahte oaivi lea bajás, rávnnji guvlui gosa lei vuodjamin ja ohcamin godđosaji. Jáhkuu lea ahte dalle riegádit ollu luosaveajehat. Govas luossaoaggu Uhca-Hánsa – Hans Eriksen. Govva: Niillas A. Somby.

↓↓ Luossa basson bassenmuorgeahčen Deatnogáttis lea duođaid hersko mas leat guhkes árbieverut Deanučázádagas. Govva: Noras arkiiva.

↓↓↓ Vajadit spihkeluosa čuvddi badjel lea boares sámi borranvierru. Dat duođaid njávkiida. Govva: Mihkku Solbakk.

Čábbát hállama máhttu

LEA MÁILMME BUORRE, jos olmmoš máhttá hállat čábbát, go dat čuodjá bealljái vuohkasit ja olmmoš ádde dan álkidit. Čábbát hállan lea dábalaš áššiin álki, muho váttis dahje unohas áššiin ii leat nu lunddolaš, vaikke dain čábbát hállan lea earenoamáš dehálaš. Lea olu buoret jos máhtta čábbát ovdanbuktit kritihka dahje fuobmášumiid. Čábbát hállamin fitne áigái nup-pástusa dahje rievadusa áššái. Fasttet dahje ilgadit dadjamin dušše eadduda nuppi ja dalle son ii ovddit ášši dahje vearrámus dáhpáhusas doalvu ášši vel eam-bo endorii. Jos kritihka ovdanbuktojuvvo čábbát, nu ahte vuostáiváldi vásíha kritihka konstruktivvalažjan, de son geahčala ohcalit dasa buori čovdosa ja ášši ovdána, šaddá buorrin. Áššiid ovddideapmái áid-na vuohki lea hállát áššis čábbát. Čuiggodemiin, čielahemiin dahje ilgadit dadjamin ášši ovdáneapmi lea heittot jos ollege.

LOSSA, VÁTTIS DAHJE unohas áššiin hállan geahpuda mieladeaddima, maid dat ášši dagaha. Jos das ii hálá geainnage, de ášši deaddá miela ja noađđi vel lassána áiggi mielde ja sáhttá cuohčat miela dearvvasvuhtii.

DÁLA SOME-SÁGASTALLAMIS LEA vuohkin gilvalit gií máhttá fasttimusat dahje ilgademosit dadjat. Dán vuogis galggašimmet beassat eret, go dat ii ovddit mai-dige ja gilvá dušše vaši, suhttu, heajos miela ja bilida olbmuid gaskavuođaid.

SÁHTTÁ GO GUORAHALLAT "čábbát hállama" sápmelačča árbevirolaš gulahallama vuolggasajis, nugo smáđáhkesvuoda diksuma ja eahpenjulges gulahallanvugiid beaktivilvuoda ektui? Ođđa áiggis ja gánske formálalaš oktavuođain ja ásahusain/bar-gosajiin deattuhit "njuolgga dadjama", mii mánggii lea dárbašlaš ("njuolga dadjan" ge iešalddis sáhttá leat mánggalágan).

SÁMI GULAHALLANVUGIIN LEAT dihto árvvut mat doibmet, earenoamážit mo nuppiin gulahallá nu ahte ii hearddohuhtte su. Omd. sámi vuohki leat jaska, go lea sierra oaiviles go nubbi, buktá mielddis ahte ii jođánit ja jurdilkeahttá dadjal unohasat dahje fasttet. Go veahás oažžu áiggi smiehtastit, de máhttá sierra oaivila buktit ovdan čábbát ja nu álgit hukset oktasaš oainnu ja oaivila.

MO SÁHTÁŠII ÁMMÁTMÁHTOLAŠVUOĐA dán vuodul hukset sápmelaš konteavsttas? Das livčče sihkkarit bealit mat livčče doaibmat dábalaš mearkkašumis buot olbmuide.

Diktačoakkáldat

Ožžon bálkkašumiid

Sara Kristine Vuolab
Gárži

KR 225
E-bok
KR 139

Sara Vuolab
Gárži

ČálliidLágádus

Sara Vuolab

Trangt

KR 265
E-bok
KR 139

Sara Kristine Vuolab
Trangt

Kjøpt inn av Norsk kulturråd

Asta Mitkijá Balto Sámi bajásgeassin

Asta Mitkijá Balto Samisk oppdragelse

Vuođđoláhka gusto buot boargáriidda Norggas ja dan dakhá maid §108, man ulbmil lea lágidit diliid nu ahte sámi álbmot Norggas sáhttá sihkkarastit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima. Dát girji ovdanbuktá sámi diehto- ja árvovuorkká, sámi perspektiivva mii dárbbašuvvo dasa ahte Sámelága ulbmila duohtandahkat.

Grunnloven gjelder for alle borgere i Norge, det gjør også dens § 108, hvis formål er ”å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe i Norge kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnliv”. Boka gir noe av kunnskapsgrunnlaget som kan bidra til å virkeliggjøre Samelovens intensjoner.

